

Մ Ի Ո Ն

ՀԱՅ ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ԵՐՈՒՍԱԿԱՆ ԼՈՑ ՊԱՏԻՎԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ

ՆՈՐ ՀՐԱՆՆ

Ը. ՏԱՐԻ 1934

ՏՊԱՐԱՆ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈԲԵԱՆՑ

ԵՐՈՒՍԱԿԱՆ

ԿՈՆԴԱԿ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ

ԽՈՐԷՆ ԾԱՌԱՅ ՅԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԵՒ ԱՆՀԱՍԱՆԵԼԻ ԿԱՄՕՔՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՊԵՏ ԵՒ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ ԾԱՅ-ՐԱԳՈՅՆ ՊՍՏՐԻԱՐՔ ՀԱՄԱԶԳԱԿԱՆ ՆԱԽԱՄԵԾԱՐ ԱԹՈՌՈՅ ԱՐԱՐԱՏ-ԵԱՆ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՅԻՈՅ ՍՐԲՈՅ ԿԱԹՈՒՂԻԿԷ ԷԶՄԻԱԾՆԻ

Առաջնորդաց Մերոց եւ Հոգեւոր պաշտօնէից, Երեսփոխանական ժողովոց, Կեդրոնական եւ Գաւառական վարչութեանց եւ ամենայն հաւատացելոց ի վիճակս Հայաստանեայց Ա. Եկեղեցւոյ, որք յեկեղեցւոյ, յԱմերիկայ, յԵգիպտոս, ի Պարսկաստան, յԻրաք եւ յայլուր, շնորհիւ, սէր եւ խաղաղութիւն Տեառն եւ ողջոյն Հայրապետական եւ օրհնութիւն:

Նախ որպէս նախանդամ Գերագոյն Հոգեւոր Խորհրդոյ եւ այժմ որպէս ընտրեալ Հայրապետ եւ Գլուխ Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցւոյ, ի քանի մի ամաց հետէ տեսանեմք զայնպիսի ժողովրդի իրադարձութեանց ի վիճակս արտասահմանեան Հայոց, որք համակեն զսիրտ Մեր եւ զհոգի վեօփ եւ սրտութեամբ: Գրեալ է յամենայն վիճակս Մեր ի սփիւռս տեսանեմք զբարձրացեալ զգլուխ իւր հոգի երկպառակութեան եւ կուսակցական վաճառագոյն պայքարաց, բաժանելով յեկեղեցւոյ մեր եւ գործադրելով հակառակ միմեանց զայնպիսի արարս, որք վնասակարք են եւ բեկանեն զանուն եւ զպատիւ ազգի մերոյ յայն օտար ազգաց, յորոց միջի բնակեալ կան: Ի կրից մղեալ, պղծութեալ եւ անյասակ մտք կատարին դէպք եւ արարք, որք չեն վայել երբեք քաղաքակիրք եւ յառաջագիւղ ազգաց, որպիսիք են սպանութիւնք, ծեծք եւ անպատեւութիւնք ուղղեալ ոչ միայն ընդդէմ աշխարհականաց այլ եւ սրբազնագործ պաշտօնէից:

Տխուր երեւոյթք այսպիսիք յանախեալ եւ հասեալ են յասիման այլանդակութեան մանաւանդ ի վերջին ժամանակս ընդ պատշաճ կարգադրութեան եռագոյնն դրօշի: Անտեղի է հրահրել զկիրս յանուն նորա եւ բաժանել զազգ մեր յեկեղեցւոյ բնակս, որք որպէս բռնամիտ եւ զհակառակորդս ընդդէմ միմեանց կան, մինչ զի ոմանք ի պետութեանց ստիպեալ եղեն արգելով զգործադրութիւն նորա, որպէս զխռովութեանն պատճառի:

Արայայտութիւնք յախուռն կրից կերպաւորեալ ի գործողութիւնս բռնութեան անուանարկութեան եւ խռովութեան յարուցանեն զեղջ եւ զապաւառանս ի բազում ազգայինս մեր, հեռու մղելով զնոսա ի գործակցութենէ ազգաբնութեան, եւ զարքուցանեն զարհամարհանս եւ զատելութիւն ի մէջ օտարաց վասն անհամբոյր եւ խռովարար արարմանց:

Հաստատմք մեր ի գաղթաւայրս ի հետեւանս այդպիսի հակամարտութեանց եւ երկպառակութեանց առաւել եւ առաւել տրոհին ի մատուցս, վա-

նելով յինքեանց զհոգի համեաւթութեան եւ փոխադարձ զիջողութեան եւ որպէս բեւաբան զմիմեամբք ելանելով, վերածեն զկեանս իւրեանց յիսկական խառնակութիւն բարեշնչեան, կորուսանելով զունակութիւն իմանալոյ զեզուս միմեանց ի համագործակցութիւն, ի մտաւոր եւ ի բարոյական յառաջադիմութիւն ընդհանրութեան:

Հարուածք, զորս ընկալաւ ժողովուրդ մեր ի հետեւեան անաւոր պատերազմին, բարունակին եւ այժմ գալ ի վերայ նորա ի գաղափարս ի ձեռն երկպառակութեան եւ անկոպար կուսակցական խռովութեանց, ջլատելով զկարողութիւն նորա ի բուժումն վիրաց եւ ի յառաջադիմութիւն կենաց յօսար սահման: Ծառ հղակոտոր կարօտի խնամոց եւ հոգասարութեան եւ չկարէ դիմանալ նորանոր հարուածոց:

Այսու Հայրապետական կոնդակաւ մերով, որպէս հայր հաւատացելոց եւ Գլուխ Հայաստանեայց Առաքելական Ս. Եկեղեցւոյ, յորդորեմ գամենեսին ի զգաստութիւն եւ ի խաղաղ գործակցութիւն: Հաւաստիք եւ հիմունք յառաջադէմ գոյութեան եւ պահպանութեան ազգիս ի սփիւռս ի միութեան է միայն, զի անմիութիւն ծնող է չարեաց ըստ փառաբանութեան, որպէս եւ ի կեանս ձեր տեսանեմք:

Պատուիրեմք ամենայն Առաջնորդաց եւ Հոգեւոր պատշտօնէից արտասահմանեան վիճակաց Մերոց եւ յորդորեմք գերեւթիսանական ժողովս, զԵղորդական եւ զԳաւառական վարչութիւնս հեռու մնալ ի կուսակցական եւ ի փաղափական պայքարաց, չգործադրել զեռագոյն դրօս եւ կամ զայլ ինչ նշանակ, որք ունին զբնոյթ փաղափական, զի Եկեղեցին եւ վարչական հաստատութիւնք նորա չեն ասպարէզ փաղափական եւ կուսակցական պայքարաց, այլ հոգեւոր շինութեան եւ խաղաղութեան:

Որդեակք իմ սիրելիք, ի մի գումարեցէք գամենայն կարողութիւնս ժողովրդեան մերոյ ի շինութիւն եւ ի բարգաւաճումն դպրոցաց, աստուածահանոյ հաստատութեանց, մայրենի լեզուի, ի ծաղկումն գրականութեան եւ ի պայծառութիւն Եկեղեցւոյ, զի սոքա են առհասարակեայ եւ ապացոյցք գիտակցական միութեան եւ պահպանութեան ազգիս ի մէջ հեռաւոր եւ այլալեզու ժողովրդից:

Պատուիրեմք Առաջնորդաց Մերոց ընթեռնուլ զբարեբանական կոնդակս զայս յամենայն Եկեղեցիս եւ յաղօթատունս, որք ընդ իշխանութեամբ իւրեանց են, այլ եւ ի սոյն միտս փառաբան յունկն հաւատացելոց եւ զնոյնն առնել պատուիրել ամենայն հոգեւորականաց, զուն գործելով բառնալ զվնասակար կրօնին երկպառակութեան ի միջոյ:

Մարդեմք, զի Հոգի Աստուծոյ, որ ի խաղաղութեան միայն երեսի եւ ոչ յամպրոպս եւ ի փոքորիկս ըստ գրոց, հանգիցէ ի վերայ ձեր եւ ի վերայ ամենայն հոգեւոր զաւակաց Մերոց ի սփիւռս, ամէն:

Ի 126 Նոյեմբերի 1933 ամի

Ըստ Տումարիս ՌՅԶԳ

Ի Հայրապետական Մերոյ յԲ. ամի

յԱրարատեան Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի

Ի վարարեապատ

Թ. 1341

(Իսկականին վրայ ստորագրուած է)

ԽՈՐԷՆ Ա.

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՏԽՈՒՐ ԱԽՏԱՆՇԱՆ

Պիտի չկարենայինք անշուշտ մահազգով մը միայն անցած ըլլալ ամբողջ ազգին հոգին զկծեցնող այն դէպքին առջեւ, որուն զոհ զնաց մեր ամենէն արժանաւոր հոգևորականներէն մին, Ամերիկայի Հայոց առաջնորդներուն երիցազոյնը, ողբացեալ Դեւոնդ Արքեպիսկոպոս Գուրեան:

Վէրքն այնքան խոր է ամենուս սրտին մէջ, ու կսկծանքն այնքան սուր, որ անկարելի է չանդրադառնալ անոր:

Ոճիրը, որ տեղի ունեցաւ անցեալ դեկտեմբերի 24ին Նիւ Եօրքի մէջ՝ սոսկում և նողկանք յառաջ բերելով ամէն կողմ, թէ՛ ազգային կեանքի մէջ և թէ՛ օտարներու առջև, պարզ է այժմ որ յանկարծական և կոյր դիպուածի մը բնոյթը չէ ունեցած բնաւ: Ստիպուած պիտի ըլլայինք այսպէս խորհիլ պահ մը, եթէ կիրքի բոլեական և յիմար պոռթկումի մը զօրծը եղած ըլլար ան: Բայց հեռազրական լուրերու և հասնիլ սկսած լրագրական թղթակցութեանց մէջ ոչ միայն ոչինչ չկայ այդպիսի վարկածի մը ի նպաստ, այլ ընդհակառակն բոլոր նշաններն ու տեղեկութիւնները այն եզրակացութեան կը տանին միտքը թէ կատարուած սպանութիւնը զօրծ է կանխամտածօրէն մշակուած և իր իրականացումին մղուած ծրագրի մը:

Հիմակ է միայն որ մեզի կարելի կը լինի նկատել թէ այդ ծրագրին զարգացման կամ յառաջատուութեան զլրաւոր հանգրուաններն եղած են Շիքակոյի արուեստահանդէսը, Ուստրի դաշտահանդէսը և Նիւ Եօրքի Լիթվինօֆեան ճաշկերոյթը, և խորհիլ, թերեւս ոչ յանիրաւի, որ եթէ ոչ ողբացեալը և իր համակիրները և ոչ հանրային կարծիքը չէին կրցած մտադիր ըլլալ հանգամանքներու այդքան ոճրականօրէն դասաւորումի մը, ատիկա սա միայն կը նշանակէ թէ ազգին մեծամասնութեան կողմէ, բնագդաբար կամ զգալիօրէն, ի պատիւ անոր հակառակորդներուն տակաւին թողուած էր վարկի բաց դուռ մը, որ սակայն ա՛յլ ընդ միշտ փակուած պէտք է մնայ անոնց առջև, իրենց մասին ամենուս յուսախաբութիւնը այսպէս իր ծայրակէտին հասնելէ վերջ:

Կը կրկնենք. ոճիրը կատարուած կը թուի սկիզբէն մինչև վերջը, դաւին երկնումին առաջին վայրկեանէն սկսեալ մինչև դաշոյնին՝ զոհին կողէն վայրագօրէն դուրս քաշուիլը, անուայ և անսիրտ պաղարիւնի մը բովանդակ անաւորութեանը մէջ: Ու աւելորդ պիտի ըլլար հոս խօսքն անգամ ընել երախայական այն հնարամտութեան, որ եղեռնին երկրորդ օրն իսկ հրապարակ նետուեցաւ՝ հասարակաց մտածումը զիծէն դուրս հանելու և ամենուս կարծել տալու համար թէ դէպքը հետեանք է դաւանական մոլեռանդութեան մը միայն, իբր թէ ծրնունդ առած՝ Ս. Խննդեան տօնը հայկական տոմարի համեմատ կատարուած չըլլալու իրողութենէ մը: Այդպիսի ձեռնածութիւն մը, որ դեռ կրնայ բազում ուրիշ ձևերով վերարտադրուիլ, այնքան թափանցիկ է որ չի կրնար մոլորեցնել հանրային ողջմտութիւնը: Կրնան շատեր նոյն իսկ յստակատեսօրէն համոզուած

ըլլալ թէ որոնք եղած են ոճիրը յղացողները և անոր գործադրութիւնը վարողները. բայց լաւագոյն է սպասել որ օրէնքը միայն, որ անշուշտ իր դատաւորները ունի Ամերիկայի մէջ ևս, ինքը գտնէ և յայտնէ ճշմարտութիւնը՝ ի սպաս արդարութեան:

Ասոր համար է որ չենք ուզեր յամենալ իրաւական կամ դատական տեսակէտներու շուրջը, որոնք մեր ոչ միայն իրաւասութենէն այլ և ձեռնհասութենէն ալ թերեւ կը մնան արտաքոյ, բայց չենք կրնար վայրկեան մը գէթ կանգ չառնել ուրիշ կէտի մը առջև, որ մեզի համար աւելի կարևոր, և դնենք բուն բառը, մտահոգիչ է իսկապէս:

Ինչպէս ակնարկած էինք ՍԻՍԻ Նախորդ թիւին մահազդի տողերու կարգին, մեծ է անշուշտ այդ ոճիրին մեզի պատճառած կորուստը, բայց մեծագոյն ևս՝ կորսանքը մանաւանդ, այսինքն ամօթալի այն վիճակը, որ ազգովին զլսիկոր կ'ընէ զմեզ տիեզերական զգացումին առջև: Մեր տեսութեամբ, այդ ոճիրը, իր էութեանը մէջ դիտուած, զմեզ կը դնէ սակայն շատ աւելի տխուր տեսարանի մը առջև, ներքին խիտաւորումի անհունապէս աւելի ողբալի վիճակի մը՝ որուն անկարելի է անուշադիր մնալ:

Սպանութեան որևէ գործ, օրէնքին արտօնածները և մեղմացուցիչ պարագաներով բացատրուածներն անգամ, նողկանք ազդող զիծ մը ունին միշտ իրենց մէջ. դահլճները, որոնք օրէնքին հրամանակատարներն են լոկ, տեղ չունին քաղաքակիրթ ընկերութեանց մէջ. այսպէս, մարդկային սիրտին համար ցուրտ է միշտ՝ թափուած արիւնին զաղափարը: Ու մարդ ա՛յնքան աւելի կը սոսկայ արիւնոլուշտ կատաղութենէն, մարդը զազանին ամենէն աւելի նմանեցնող այդ ստորին կիրքէն, որքան աւելի ճշմարտապէս մարդ է ինքը, այսինքն որքան աւելի հզօր է մարդը զազանէն ամենէն աւելի տարբերող ազնուական այն զգացումը կամ կիրքը՝ որ կրօնքն է ինքնին:

Դեռ չենք մոռցած թէ վերջին մեծ պատերազմի ամենէն արհաւիրալից շրջանին, թշնամի բանակները ինչպէս վար կը դնէին գէնքերնին կրօնքի խորհուրդին առջև, ու տարիին մէջ քանի մը օրեր գէթ՝ յանկարծ կը դադրէր նախ՝ ոճիրը Գրիստոնէութեան ամենէն նուիրական տօներու առաւօտուն: — Կը պատմուէր դարձեալ Արմաշու վանքին տարազրութեանց մէջ թէ այդ Հաստատութեան նախադպրեմանքեան վերջին վերանորոգիչը՝ Պօղոս արքեպիսկոպոս Գարաքոչեան, որ կ'ապրէր ԺԼ. դարուն վերջերը, իր շահած մեծ համբաւին և Պետութեան կեդրոնին մէջ ձեռք բերած իր մեծ ազդեցութեան պատճառաւ նախանձը շարժած ըլլալով շրջավայրի բարբարոս ցեղապետներուն, որոշած էին անոնք սպաննել զայն: Իրիկուն մը սակայն, երբ մարդասպանները, որոնք եկած էին գործադրել իրենց տրուած՝ արիւնի հրամանը, դրան բացուածքէն տեսան ծերունի հոգևորականը իր խուցին մէջ՝ աղօթքի համար ծնրադիր, ընկրկեցան դողահար, վաճառի կրօնքի զգացումը նուաճած էր իրենց մէջ ոճիրին մտածումը:

Ինչ ահաւոր է հակապատկերը, որ կը պարզուի հոս ներկայ ցաւազին տուամին մէջ: Հոս ի գործ դրուած է մարդկային հոգիին ցարդ անծանօթ ամենէն անասելի ճիգը, որպէսզի զտնուին մարդիկ, որոնք կրօնքի հովանիին տակ, Աստուծոյ Տան մէջ, Գրիստոնէութեան ամենէն նուիրական մէկ տօնին, Աւետարանի ամենէն վսեմ խորհուրդին սեմին վրայ կարենան սպաննել իրենց Հովիւը, և յետոյ, խաղաղ հոգիով, այսինքն անխղճատանջ սիրտով կարենան մահուան ա-

ըրևաթաթաւ գործիքը նետել սեղանին առջև, ուր կ'երթար ան մատուցանելու պատարադի սրբութիւնը: — Վաղըր, կ'ըսեն, իր որսը պատառելէն վերջը կըրնայ քնանալ անոր քովը. իսկ մարդը, անպարտ արևն թափելէ ետքը, իր կուրծքին ներքև պիտի զգար առիւծի թաթ մը՝ որ խիղճը կը բզրբտէ . . .

«Մարդ հաճոյք կը զգայ սպանութենէն, կ'ըսէ Թէն, այն ատեն միայն, երբ իրեն համար այլ ևս արհեստ եղած է ան»: Մարդ մը չէ սակայն, դիտեցէք, որ կատարած է հոս այդ ոճիւրը, այլ մարդիկ. մարդ մը չէ որ յղացած ու ծրագրած է այդ ոճիւրը, այլ մարդիկ. ու ասոնք ամէնքը, թէ՛ անոնք որ ծրագրած են զայն, և թէ՛ անոնք որ գործադրած են զայն, շարժած են՝ իրենց պարտականութիւնը կատարողներու զոհունակութեամբ:

Ուրեմն մարդեր կան մեր մէջ, որոնք իրենց համար արհեստ կամ գործ ըրած են մարդասպանութիւնը, որոնք խիղճ ունին խմբուելու, խորհելու և տնօրինուելիւններ ընելու կատարուելիք մարդասպանութեան մը համար, որոնք անխժապարտ մտածումը կ'ունենան Եկեղեցւոյ սրբարանը ոճրատան վերածելու, որոնք ոտքի տակ կ'առնեն հաւատքն ու բարեպաշտութիւնը. ու մարդիկ կան դարձեալ, ինքզինքնուն՝ հանրային բարոյականը և հասարակաց կարծիքը վարելու պաշտօն տուած մարդիկ, զրչի և միտքի՝ տէր անձեր իբր թէ, որոնք ոչ միայն չեն ցնցուիլ զարհուրելի իրականութեան առջև, այլ հեռուէն կը ծափահարեն կարծես ոճիրն ու ոճրագործները, ու իրենց մէջ կը գտնուի մին մանաւանդ, ողբալի մտայնութեան տէր և Առաքեալին բառերով մարդ «անպիտան ի հաւատս» (Բ. Տիմ. Գ. 8), որ մահացուած հոգևորականին դեռ չզոցուած դագաղը բեմ կ'ընէ իրեն՝ Եկեղեցիին և Եկեղեցականութեան դէմ արձակելու համար ամենէն զարշ հայհոյութիւնները:

Չեմ խորհիլ այլ ևս մարդասպաններուն վրայ. այն վայրկեանէն՝ որ դաշոյնը շարժեցաւ անոնց ձեռքին մէջէն դէպի անմեղի մը կեանքը, մարդը մեռած էր արդէն իրենց մէջ. իսկ զազաններու հանդէպ տրամաբանելը կը գտնեմ անօգուտ: Բայց կը մտածեմ միւսներուն վրայ, որոնց մասին յոյսեր ունենալ իրաւունքնիս է անշուշտ, ու այդ միայն, և ամենէն աւելի այդ՝ կը համարեմ ամենէն տխուր ախտանշանը՝ ներքին և հոգեկան մեծ փտախտաւորումի մը:

Բարոյական, կրօնք և Եկեղեցի, ազգերուն ներքին կեանքը սնուցանող ամենէն ազնիւ այս սրբութիւնները վտանգի մէջ են. ատո՛ր է որ պէտք չէ հանդուրժէ ազգին խղճմտանքը: Պէտք է երևան գան ստոյգ և իրական արժանիքի տէր անձինք, որոնց թիւը վստահ ենք թէ անհունապէս աւելի ստուար է, կազմակերպելու համար բուն ազգային ինքնապահպանութեան գործը: Պէտք է առողջ բանի և քրիստոնէական գիտակցութեան մաքուր և խաղաղ միջոցներով թու՛մը կանգնել իսկապէս աւերիչ այն ասպատակութեանց դէմ, որոնք այս անգամ ներսէն՝ մեր մէջէն է որ կուգան մեղի, և որոնք ա՛յդ պատճառաւ նոյն իսկ աւելի մտահոգիչ են:

Մտատիպար մըն է այս, որ պէտք է տաքցնէ մեր նոր սերունդին սիրտը, և որուն շուրջը պէտք է բոլորուի Հայութեան ստուարագոյն և ամենէն արժէքաւոր զանգուածը:

Ազգ մը ոչինչի կը վերածուի, վասնզի կը դադրի ոչ մի նկատելի արժէք ունենալէ, երբ կը մեռնի իր մէջ կրօնաբարոյական խիղճը:

★ ★ ★

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ՅԻՍՈՒՍԻ ԱՋԴԵՑՈՒԹԵԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ

Սօսք և գործ. ասոնք են երկու լծակները, որոնք կը շարժեն զանգուածները. այստեղ մենք պէտք է նկատի առնենք Փրկչին թէ՛ խօսածները և թէ՛ իր գերազանցապէս մետաղական «գործը», հրաշքը: Որովհետեւ յաջորդ գլուխներէն մէկին մէջ արդէն պիտի պարզենք Յիսուսի վարդապետական կողմը, հոս պիտի բաւականանանք ներկայացնելով միայն արտայայտութեան ձևը, զոր անիկա կուտայ իր մտածումներուն, և այն մեթոտը՝ զոր կը գործածէ ատոր համար:

Ա. Յիսուսի ուսուցումին ձևը.

Խօսողի մը առաջին նպատակը լինելով հասկնալի ըլլալը, պէտք է գիտնալ թէ մեր Փրկչը ի՞նչպէս ներկայացուցած է Աւետարանը, ամբոխին մատչելի ընելու համար զայն: Բրիտոս աշխարհին կը բերէր վսեմ ճշմարտութիւններ. այնքան խորունկ էին այդ ճշմարտութիւնները, որ մարդիկ դարուց ի դարս պիտի խորանան անոնց մէջ, պիտի պեղեն զանոնք, առանց կարենալու սպառել անոնց աստուածային պարունակութիւնը: Արդ, իր ունկնդիրները մեծ մասամբ ժողովուրդի մարդիկ էին, զուրկ՝ կրթութենէ, հոգեւոր իմացողութենէ, և որոնց մտաւոր կեանքը ցամքած չորցած էր ձեւապաշտութեան մէջ: Ի՞նչ միջոցներ գործածեց Յիսուս այդ արգելքը ջնջելու, և անոնց նախապաշարունակներուն և մտքի անձկութեան մակարդակին վրայ դնելու համար փրկութեան վարդապետութիւնները:

Դժուար չէ հաստատել թէ այդ արդիւնքին հասնելու համար անիկա կը գործածէ պարզամեջութիւն մեթոտը, կերպ՝ որ կը կայանայ նկատի առնելուն մէջ վիճակը անոնց, որոնց կ'ուզուի բան մը սորվեցնել: Ամէն խելացի մանկավարժ անձանթէն ծանօթին, բարդէն՝ պարզին, ամէն օրուան փորձառութիւններէն նոյն ճշմարտութեանց յառաջդիմական գիւտին կը

դիմէ: Յիշել հարկ է նաեւ որ Յիսուսի գործը տղաքներու հետ չէր, որոնց դեռ կակուղ միտքը առանց ճիշդի ծալք կը ստանայ իրենց հարկադրուած կանոններուն համեմատ: Զինքը չըջապատող ամբոխները մեծ մասամբ կը բաղկանային չափահասներէ, որոնք աստուածային ճշմարտութեանց համար լաւ պատրաստուած մարդեր չըլլալէն զատ՝ երիտասարդ տարիքի անգիտութեան կը միացնէին նաեւ կազմակերպութեան աններող ոգին:

Այսպիսի ունկնդիրներու հանդէպ, որոնց վերաբերմամբ զգուշաւոր ըլլալու պէտքը այնքան անհրաժեշտ էր, Յիսուսի ուսուցումին կերպը պիտի ըլլար անշուշտ գէմ առ գէմ չընդհարիլ անոնց հաւատալիքներուն: Կը ջանայ զանոնք իրեն բերել, ոչ թէ քննադատելով իրենց գաղափարները, այլ զանոնք իրեն քաշելով՝ ճշմարտութեան պարզ և լուսաւոր ներկայացումով: Ընդհարիւ է որ, լերան քարոզին մէջ, զոր օրինակ, Յիսուս ինքզինքը Մովսէսի տեղ կը դնէ (Մտթ. Ե. 21, 22, 27, 28) և ամենուրեք Աւետարանը իբրեւ նոր սկզբունք մը կը ներկայացնէ (Մտթ. Թ. 18): Իր վարդապետութիւնը հին գիծերու երկարաձգում մը չէ, օրէնքը կրօնքին պատեանէն դուրս ելած է և կ'իշխէ անոր վրայ: Բայց իր դրութիւնը այսպէս իցոյց դնելով հանդերձ, Բրիտոս կը ըզգուշանայ խիստ բանաձեւերէ, որոնք ամենէն զիրարհաւան ունկնդիրներին իսկ պիտի կարենային խրտչեցնել. անիկա կը ջանայ իր միտքը պարզել առանց վիճարանական կերպերու, փափկանկատութիւնը հաշտեցնելով միշտ անկեղծութեան հետ: Իր նպատակն է սիրտերուն մէջ դնել սերմեր, որոնք, աւելի ետքը, մեծնալով, պիտի փչրեն ջնջեն հրէութեան հինցած ձեւերը: Իր ընտրած մեթոտն է յառաջդիմական եղաջրութիւնը և ոչ թէ յանկարծական և բիրտ յեղափոխութիւնը:

Պատշաճեցումի այս հնարքը արդեօք հարկադրած է զՅիսուս ընդունելու, թէ իսկ առժամաբար, նախապաշարունակներ՝ որոնց համամիտ չէր անշուշտ, բայց զորս ձեւապէս որդեգրելու պէտք կը զգար, ամբոխը չվշտացնելու համար: Այս է բացատրութիւնը՝ որ տրուած է Յիսուսի մասնաւորապէս սատանի գոյութեան մասին

ըրած խօսքերուն վերաբերմամբ: Բայց այսպիսի տեսութիւն մը կ'ազարտէ նկարագրիւր Յիսուսի, որ, ինչպէս պիտի ցուցնենք, սատանին զոյութեան հաւատալովն համար է որ իր աշակերտները կը զգուշացնէ անոր ազդեցութենէն: Ուրեմն Բրիստոս մակարդակին կ'իջնէ անոնց՝ զորս կ'ուզէ իրեն բերել, անոնց զաղափարներուն մէջ ճիշդ գտած կէտերէն ճամբայ կ'ընելով, աստիճանաբար բարձրանալու համար նուազ մատչելի և աւելի վսեմ ճշմարտութիւններուն, ինչ որ իրաւունք կուտայ մեզի ըսելու թէ աստիճանական ընթացքի յայտնի կերպն է որ կը գործածէ իր ուսուցումին մէջ:

Ամենէն առաջ, Տէրը, անցեալին փառած, կը բաւականանայ կրկնելով միայն Յովհաննէս-Մկրտչի քարոզութիւնը, որ ամփոփումն է Խորայելեան կրօնքին. «Ապաշխարեցէք, զի մերձեալ է արքայութիւն երկնից» (Մտթ. Դ. 17): Յետոյ, լերան քարոզին մէջ, պարզելով Աւետարանի սկզբունքը, իր վարդապետութիւնը կը ներկայացնէ իբրեւ հոգեկանացած օրէնք մը, որ սերոյ մէջ կեդրոնացած է: Աւելի ետքը, այդպէս կազմուած Թագաւորութեան յատկանիշերը նկարագրելով, իր առակներուն միջոցաւ ընտրանք մը՝ զտուժմը կը կատարէ ամբոխին մէջ (Մտթ. ԺԴ.), մինչև որ Փլիպպեան կեսարիոյէն վերջը իր աշակերտներուն ուշադրութիւնը կը քաշէ իր անձին և կրելիք մահուան վրայ (Մտթ. ԺԶ. 21): Պարզ է թէ ընտանիքին այն պետին պէս, որ իր գանձէն զուրս կը բերէ «զհինն և զնորն» (Մտթ. ԺԿ. 52), Յիսուս ճամբայ կ'իլլէ իսրայելեան բարեպաշտութեան պէտքերէն, իմաստնօրէն կատարուած յառաջխաղացութեամբ մը ընդունել տալու համար ժողովուրդին՝ աստուածային այն ճշմարտութիւնները, որոնք կը պարունակէին օրէնքի ջնջումին սերմերը: P. Lobstein-ի բառերով, «Յիսուս այնպէս մը ըսաւ որ զինքը նախ կուհին. յետոյ ցոյց տուաւ եւ ի վերջոյ տուաւ ինքզինքը»:

Բայց բաւական չէր որ Բրիստոս ինքզինքը Հրէից մատչելի ընէր՝ անոնց ըմբռնումներուն կարեորութիւն տալու ընթացքով լոկ. պէտք էր որ այդ բանը ընէր անիկա իր լեզուովն ալ: Յիսուս գործ ունէր անմշակ, տրամաբանութեան կանոն-

ներու անվարժ և զպրոցի վերացական ոճը ըմբռնելու կարողութիւնէն զուրկ միտքերու հետ. այդ պատճառաւ անիկա կը զգուշանայ Աւետարանը անոնց ներկայացնելէ ժամանակին տրամասացական հնարքներուն համեմատ: Ծճարտութիւնը չապացուցաներ անոնց, զայն ընդլայնելով կարկառուն գիծեր ունեցող պատկերներու միջոցաւ, որոնք ամենէն ըմբոստ իմացակաւնութիւններուն հասկնալի կը դարձնեն զայն: Իր խօսքերուն մէջ յիշել կայ պիրկ և շինծու. իր մտածումները կ'ողակորուին եւ մարմին կ'առնուն ինքնին. կեանքի շարժումով առիկ՝ անոնք կ'անցնին միտքին առջևէն, իւրաքանչիւրն իր շարժումովը, իր զիմագծութեամբը, կորովով և արտայայտութեամբ շողարձակ: Խոնարհ մանուկները տեսնելուն պէս կը ճանչնայ և կ'ողջունէ զանոնք ժպիտով, մինչդեռ զիտունը անոնց մէջ կը գտնէ իմաստութեան խորութիւններ, զորս մարդկային զիտութիւնը չափելէ կը յոգնի: Յիսուս բանաստեղծն է կարծես որ իր ոսկի գաւազանովը զպաժը կը հրաշափոխէ: Գաղափարը՝ զոր մենք աշխատանքով կը տարբադատենք, ինք կ'ողակոչէ զայն ամենուն նայուածքին առջև զունագեղ և բարասուն, ծաղիկը՝ զոր մենք մեռած տերեւներու վիճակին մէջ կը ճանչնանք, ինք զայն մէկ ժայթքումով զուրս կը ցայտեցնէ իր գեղեցկութեան ամբողջ փայլին մէջ: Ասկից է կեանքի ներոյժութիւնը իր ուսուցումներուն, զորս Աւետարանները այնքան շնորհքով և պարզութեամբ կ'աւանդեն մեզի:

Այսու հանդերձ, պատկերը ինք միայնակ չի կրնար շինել խօսքը. զոհար մըն է ան՝ զոր պէտք է ընդելուզել: Շատ անգամ Բրիստոս զայն կը յեռու արեւելեան հանձարին չափազանց ընտանի դարձած հատու առածներէն մէկուն մէջ: Իրաւ է թէ ասոնցմէ շատ կայ երբայեցի մատենագիրներուն մէջ. բայց հոս, ինչպէս ամենուրեք, Յիսուս իր նախորդները շատ ետ կը թողու: Ոչինչ պիտի կարենար հաւասարել յստակութեանը սա բառերուն, որոնք անջնջելի ցուքով մը կը փայլին. «Տուք ըզկայսերն կայսեր և զԱստուծոյն՝ Աստուծոյ» (Ղուկ. Ի. 25). «Ծրագ մարմնոյ ակն է... իսկ արդ եթէ լոյսդ որ ի քեզ է՝ խաւար է, խաւարն ո՞րչափ եւս» (Մտթ. Զ.

23): Երբեմն աւետարանական առածը յարակրծական դարձուած մը կ'առնէ, որ կը խթանէ մտածումը, հետաքրքրութիւն հրահրելով. «Թողէք մեռելոց թաղել զմեռեալս իւրեանց» (Ղուկ. Թ. 60). «Որ կամիցի զանձն իւր կեցուցանել՝ կորուսցէ զնա, և որ կորուսցէ զանձն իւր վասն իմ՝ գտցէ զնա» (Մտթ. ԺԶ. 25): Ինչ սլաքներ են այս խօսքերը: Հազիւ թէ արձակուած է նետը՝ ունկնդիրը իր հոգիին խորքին մէջ դարձուած է, և ի զուր կը փորձէ խել հանել զայն անկէ: Սլաքուած միտքը կը տանջուի, ուզելով դուրս բերել ճշմարտութիւնը՝ զայն ծածկող պսպղուն պատեանէն, որուն փայլը սկիզբէն շլացուցած էր զինքը:

Ինչպէս մանեակի մը նուրբ մարգրիտները, այդ առածները յաճախ իրարու միացած են աննշմարելի թելով մը: Երբեմն Յիսուսի խօսքը ինքնին լայն և ուժեղ բաղդատութեան մը մեծութիւնը կ'առնու. պատկերը, երկարաձգուելով, ալլաբանութեան մը կը վերածուի, կամ, եթէ պատմողական է ձեւը, առակի մը կը փոխուի ան, պատմուածքի մը արագ զննոցովը: Զորբորդ Աւետարանը հարուստ է այլաբանութիւններով, որոնց մէջ Յիսուս ինքզինքը երբեմն կը բաղդատէ բարի հովիւին և երբեմն որթատունկին հետ, որուն մշակը Հայրն է (Յովհ. Ժ. 1 և հտ. ԺԵ. 1 և հտ.), մինչդեռ առակը համատեսականներուն յատուկ սեռ մըն է. մանրանկար տաւած մըն է ան, երբեմն շատ սրտառու: Դրական առակէն (fable) կը տարբերի անիկա թէ՛ կեղծիքին հնարուածքովը (վասնզի աւետարանական առակը [parabole] իրականութեան պայմաններուն մէջ կը մնայ, մինչ գրական առակը զոր օրինակ կենդանիներուն կամ ծառերուն խօսիլ կուտայ) և թէ՛ զաղափարին խորքովը, այնու զի մինչ գրական առակը եսապաշտ բարոյականի մը եզրակացութեան կը յանգի, աւետարանականը՝ կը ծառայէ միայն իբրեւ պատեան փրկութեան վսեմ ուսուցումներուն:

Պէտք է զիտել նաև որ աւետարանական առակը, Յիսուսէ կիրարկուած իր ձեւին մէջ, դատաստանի մը միտքը կը յայտնէ. Աւետարանի բառերը որոշ կերպով կը ցուցնեն զայդ (Մտթ. ԺԳ. 10-15): Մոյլ ժողովուրդի մը զանգաղութիւններէն յոգնած՝ զայն կը պատժէ Յիսուս, անորմէ

հեռացնելով իր յամառօրէն ուրացած ճշմարտութիւնը: Այս պատճառաւ առակը տեսակ մը քող է, բաւական թանձր՝ Աւետարանը ծածկելու համար մեղսամած հոգիներէն, բայց թափանցիկ, լուստրամադրուած աշակերտներուն աչքին՝ անոր տալու համար հաճելի ձև մը, որ կը քաղցըրացնէ անոր հրապոյրը:

Այդ երկու ձգտումները արդարեւ կային Տէրը շրջապատող խառն ամբոխին մէջ: Ոմանք անդիմադրելիօրէն անոր մղուած կը զգային ինքզինքնին. անգէտներն էին անոնք, որոնք սակայն կ'ուղէին հասկնալ: Ուրիշներ, իրենց հոգիին խորքին մէջէն՝ երկրաւոր, անխորհրդած խանդավառութեան շարժումով մըն է որ կը հետեւէին Գալիլիացի մարգարէին: Արդ, քանի որ Փրկչին կամքն էր որ երեւին մարդոց ներքին դիտումները, առակը՝ այդ դտումը կամ ընտրանքը կատարելու համար գործածելի միջոցներէն մին էր: Խուզարկու միտքերը, լսելով զայն, կ'ուշխտտին՝ մինչև որ գտնեն, մինչ անսրամիտ ունկնդիրները զարմանք կը զգան այդպիսի արգելքի մը առջեւ, կը յոգնին աշխատանքէ մը՝ զոր անօգուտ կը գտնեն, և, խրաշելով, դուրս կուտան իրենց սիրտին աչքերուն մէջ ծածկուած անհաւատութիւնը: Եւ պէտք է զիտել թէ համատեսականներուն յատուկ ուսուցումի այս ձեւը Փրկչին մէջ կը ցուցնէ մտածումի կերպ մը, համանման անոր՝ զոր կը պարունակէ չորբորդ Աւետարանը, ուրիշ հասարակաց գետին մը՝ որուն մէջ պատահաբար ի յայտ կուգայ երկու պատմութիւններուն համաձայնութիւնը:

Փրկչին առածներէն և առակներէն զատ, Աւետարանները կը պարունակեն տախալին խօսքի ընդլայնումներ, որոնց ընթերցումը կը բացատրէ ամբոխին վրայ Յիսուսի թուղած տպաւորութիւնը (Մտթ. է. 28, 29): Պարզութիւն՝ միացած խորութեան, խիստ տրամաբանութիւն՝ զեղուն զգացմանց խոյանքներուն հետ դաշնաւորուած, քաղցրութիւն՝ զորովով խառն, որ սակայն, երբ հարկ ըլլայ, չի մերժեր բնաւ կծու հեգնութիւնը և զկծանքին բարկ շեշտը. այս և ուրիշ յատկութիւններ կը միանան իրարու հետ, այս պերճախօսութեան տալու համար անբաղդատելի մեծութեան նըկարագիր մը: Խանդով կամ սուրբ սըրտ-

մտութեամբ կը սարսռայ մարդ անպատճառ, կարգալով աւելի քան տասնեւինը դարեր առաջ արտասանուած այս խօսքերը, որոնք ըսուեցան օտար բարբառով մը, և որոնցմէ հակիրճ և հաստատական մասեր միայն հասած են մեզի: Ստուգիւ, եթէ Քրիստոս է «հոգի կենդանարար», ինչպէս կ'ըսէ Առաքեալը (Ա. Կրնթ. ԺԵ. 45), ու եթէ խօսքը գերազանցապէս հոգեկան գէնքն է, Յիսուսի խօսքը արդարապէս պիտի կարենայ բաղդատուիլ այն սուրին հետ, որուն ոչինչ չի կրնար զիմադրել, և որ ահարկու վէրք յառաջ կը բերէ հոն՝ ուր փրկարար կերպով չի զարնէր: Բայց այնքան ներկուռ այս ուսուցումը Փրկչին ազդեցութիւններէն մին միայն եղաւ. վասն զի Յիսուս իր վարդապետութիւնը կը պատկերազարդէ իր գործելութիւններով (action) և մասնաւորապէս գործերով (oeuvre), որոնց մէջ երևան կուգայ իր գործելունը:

Ժ. Պ.

ՍԱՄԱՐԱՑԻՔ

Ի ՀՆՈՒՄՆ ԵՒ ԱՅՍՕՐ

1. — Սամարացոց ծագումը.

Սողոմոնի յաջորդին՝ Ռոբոլամի թագաւորութեան ժամանակ հիւսիսի տասը ցեղերը բաժնուեցան Յուդայէն ու Բենեամինէն և Իսրայէլի թագաւորութիւնը հիմնեցին, որուն մայրաքաղաքները եղան յաջորդաբար Սիւքէմ, Թերսա ու Սամարիա: Վերջինս 721ին (Ն. Ք.) գրաւուեցաւ Ասորեստանի Սորգոն Բ. թագաւորէն ու այսպէսով վերջ գտաւ Իսրայէլի բաժանեալ թագաւորութիւնը:

Իր բնակիչները, թիւով 27,290 անձ, ըստ Սարգոնեան Տոմարի, տարուեցան Ասորեստան ու անոնց տեղ թագաւորը քաղաքացի, քութացի, սիւրիացի և այլն պատերազմական գերիներէ բաղկացեալ գաղթականութիւն մը զրկեց Սամարիա (Դ. Թագ. ԺԷ. 24). ապա, 715 ին, զրկեց նաև այլեւայլ ցեղերու պատկանող խումբ մը Արաբացիներ: Մօտաւորապէս քառասուն տարի ետք, Սեննքերիմի յաջորդին ժամա-

նակ, բաբելոնցի, եգիպտացի և պարսիկ ուրիշ գերիներ ալ զրկուեցան: Բնիկներէն մաս մը միայն մնացած էին իրենց՝ երկրին մէջ:

Յիշեալ գաղթականները մոռցան իրենց քանի մը հեթանոսական հաւատալիքները՝ հին բնակիչներու ջանքերով ու քարոզութիւնով իրենց զրկուած ու Բեթելի մէջ բնակութիւն հաստատած աքսորական քահանայի մը, զոր իրենք խնդրած էին, որ պէսզի սորվեցնէ իրենց Եհովայի պաշտամունքը (Դ. Թագ. ԺԷ. 28): Սորվեցուց արգարե քահանան Հնգամատեանի պարունակած Օրէնքը, որ այնուհետեւ միակ ընդունուած օրէնքը եղաւ Սամարիոյ մէջ: Բայց Եհովայի պաշտամունքը ընդունելով հանդերձ՝ սոյն գաղթական ցեղերէն ամէն մէկը շարունակեց երկրպագել իր հայրենի շատուածներուն: Ամէն բարձունք իր չաստուածը ունեցաւ ու ամէն քաղաք՝ իր ուրոյն կրօնքը (Դ. Թագ. ԺԷ. 29-44): Բաբելոնի գերութենէ դարձին իրենց կրօնքին հաւատարիմ Իսրայելացիները ամէնքը գրեթէ յարեցան Յուդայի Հրեաներուն, որպէս զի կարենան համարձակ պահել մովսիսական Օրէնքը ու ազատիլ նորիկ գաղթականներու հալածանքներէն: Միւս կողմէն Եզրաս ու Նեեմիա արտաքսեցին Յուդայէն այն քահանաները և Ղևտացիներն ու Հըրեանները որոնք օտարական կրիներու հետ ամուսնացած էին, ու ասոնք ապաստանեցան Սամարիա:

Ահա սոյն օրինազանց Հրեաներու, Սամարիա մնացած ու Եհովայի նուազ հաւատարիմ Իսրայելացիներու և քաղաքացի, արամէացի, պարսիկ ու արաբ գաղթականներու խառնուրդէն առաջ եկաւ Սամարացոց ազգը:

Սիրաքի Գիրքը այսպէս կը գրէ Սամարացոց մասին.

«Երկու ժողովուրդ կայ զորս կ'անգոսնկ հոգիս, եւ երրորդ մը՝ զոր չ'արժար իսկ ժողովուրդ անուանել.

Սիրիի քնակիչներն ու Փղշացիները,
եւ Սիւփնի լեռան իսլամ ժողովուրդը»:

(Սիրաք Ծ. 27-28)

Միմեանց աննմանակ այս տարրերուն վրայ յետոյ աւելցան նաև Յոյներ, Հռո-

մայրեցիներ և Սիրիացիներ, զորս Սամարիոյ մէջ հաստատեցին Մեծն Աղեքսանդր, Սելեւկեանք, Հերովդէս և Կեսարներ:

2. — Սամարացիք հաւատալիքներ.

Գերութենէ դարձին Սամարացիք Աստուծոյ ժողովուրդի մասը կազմելու իրենց յաւակնութեամբ՝ Տաճարի վերաշինութեան առնէն ուղեցին իրենք ալ զործակցիլ Հրեաներուն (Ա. Եզր. Դ. 2): Վերջիններու մերժումին վրայ անոնք առանձին տաճար մը շինեցին Գարիզին լեռան բարձունքը, ուր Յեսուի ժամանակ տեղի ունեցած էր մովսիսական օրհնութեանց վեհաշուք տեսարանը (Բ. Օրէնք Իէ. 12):

Սամարացիք չընդունեցան Աստուածաշունչի յեռնագոյն գիրքերը ու յարեցան միայն Հնգամատեանին: Մերժեցին նաեւ այն ամէն մարդկային աւանդութիւնները, զորս Փարիսեցիք պատուաւորած էին Օրէնքին: Անոնք կը հաւատային միակ Աստուծոյ, կը մերժէին Աստուածութիւնը ներկայացնող ոեւէ շօշափելի պատկեր, կը քարգէին Մովսէսը իբրեւ մարգարէ ու կը պարծնեային՝ թէ իրենք Հրեաներէն աւելի խղճմտօրէն կը պահեն Օրէնքը: Կը հաւատային բարի և չար հրեշտակներու և ևրկիւնքի ու դժոխքի գոյութեան, վերջին գաղափարներն ու մեղեցոյ յարուստեան: Ահարան, որուն իրենք ալ կ'աւելնէին, կ'անուանէին Տալիֆ, որ կը նշանակէր պատուոյ, ուսուցանող: Ասկէ՝ Սամարացի կնոջ սա խօսքը. «Գիտեմ զի Միսիա դայ (անուանեալն Գրիստոս), յորժամ եկեսցէ նա, պատկեցի մեզ զամենայն» (Յովհ. Դ. 25): Անոնք կը պահէին շարաթը, ունէին թլփատութիւն, կը խոտէին երբորդ ամուսնութիւնը ու ևրկորդ անգամ կ'ամուսնանային այն պարագային՝ երբ անգաւակ ըլլար առաջին կինը. այս պատճառաւ խիստ հազուադէպ էր անոնց մէջ ամուսնալուծութիւն: Մէկ խօսքով՝ կ'ընդունէին հրէական հաւատալեաց էական մասերը ու կը մերժէին աւելորդները, որոնք ետքէն կ'ըսուած էին Օրէնքին: Սամարացիք գլխաւորապէս կը տարբերէին Հրեաներէն իրենց ուրոյն կրօնական պաշտամունքով զոր կը կատարէին Գարիզինի տաճարին մէջ: Վերջինիս կործանումէն

յետոյ անոնք շարունակեցին իրենց սրբազան վայրը նկատել Գարիզին լեռը:

3. — Հրեայք և Սամարացիք.

Տեսնաք թէ ինչպէս Սիրաքի գիրքը կ'ապաշտ եղոմայեցիներուն ու Փղշտացիներուն կը նմանցնէր Սամարացիները: Հրեաները մեծագոյն նախատինքը ըրած կը համարէին Յիսուսի՝ անուանելով դայն Սամարացի (Յովհ. Ը. 48), ու անպատուելու համար Սամարացիները՝ Սամարիա գաղթող հեթանոս ժողովուրդին՝ Բութացիներու անունը կու տային անոնց: Իրենց կարգին Սամարացիներն ալ նոյնը կը փոխադարձէին Հրեաներուն: Կը պատահէր երբեմն որ Սամարացիք՝ խտրելու համար Հրեաները՝ կրակ կը վառէին լեռներու վրայ, երբ տակաւին պաշտօնապէս չէր յայտարարուած նոր լուսինը կամ ամսագլխի օրուան տօնը: Յովսեփոս կը պատմէ թէ անգամ մը Սամարացիք մարդկային սուկորներ ձրգեցին Երուսաղէմի Տաճարին մէջ՝ խափանելու համար Պասեքի տօնը (Հնիս. ԺԸ. Գիրք Բ. 2):

«Ոչ երբեք խառնակին Հրեայք ընդ Սամարացիս», կ'ըսէ Աւետարանը (Յովհ. Դ. 9): Գարիզեցիները երուսաղէմ երթալու համար կը նախընտրէին Պերէայի՝ այսինքն Յորդանանու ձախ ափի երկար շրջանը ընել, փոխանակ անցնելու Սամարիոյ կարճ ու կտրուկ ճամբէն, ուր նշաւակ կ'ըլլային ամէն տեսակ խաղաղութեանց:

Եւ սակայն թալմուտէն կ'իմացուի թէ Օրինաց վարդապետները համեմատաբար չափաւոր էին Սամարացիներու մասին իրենց դատումներուն մէջ: Անոնք Սուրբ Երկրի լրացուցիչ մասը կը համարէին Սամարիան ու կ'ըսէին թէ ամէն ինչ սուրբ է հոն — հողը, ջուրը, տուները, ճամբաները: Կը կարծէին թէ կարելի է Սամարացիներու բազարջը գործածել Պասեքի տօնին ու ոեւէ արգելք չկայ սեղանակից ըլլալու անոնց, պայմանաւ որ գինի ու քացախ չգտնուի սեղանին վրայ: Բայց հեթանոսներու պէս Սամարացիներն ալ չէին կրնար մասնակցիլ զոհերուն, վասնզի կը կասկածէին անոնց Աստուծոյ ժողովուրդը ըլլալուն: Սակայն և այնպէս կ'ապաշտ չէին համարեր զանոնք. շատ շատ կը նը-

մանցնէին Սաղուկեցիներուն: Մէկ խօսքով՝ Սամարացիք կը նկատուէին ոչ թէ օտար ժողովուրդ մը, այլ թերակատար կրօնքով ցեղերու խառնուրդ մը:

4. — Սամարացիք Աւեստաւանի մէջ.

Յակոբի ջրհորին քով Յիսուսի սամարացի կնոջ հետ ունեցած խօսակցութիւնը յատկանշական գիծեր երևան կը բերէ Սամարացիներու և անոնց ու Հրեաներու միջև գոյութիւն ունեցող հակառակութեան մասին: Եւ սակայն ո՛չ Յիսուսի աշակերտները կը դժուարանան ուտելիք գնելու երթալ Սամարացիներէն և ոչ վերջիները վաճառել կը մերժեն անոնց: Ոչ միայն սամարացի կիներ կը հաւատայ Յիսուսի, այլ Սիւքարի բնակիչներն ալ կ'ընդունին աստուածային Վարդապետը. շատերը կը հաւատան անոր և Յիսուս կը հաւանի երկուօր մնալ անոնց մէջ: Հետագային Յիսուս սաստիկ կը կշտամբէ Յակոբոսն ու Յովհաննէսը, որոնք երկիրքէն կրակ իջեցնել կ'ուզէին հիւսիսային Սամարիոյ մէկ գիւղին վրայ, ուր չէր ընդունուած իրենց Վարդապետը: Երբ Հրեաները սամարացի ու գիւհար կը կոչէին Յիսուսը, ան երկրորդ կոչումը միայն կը մերժէր, ու տասը բորոտներու պատահարին ժամանակ ամենագեղեցիկ գեր մը կու տար սամարացի — այլագի — բորոտին (Ղուկ. ԺԷ. 11-19): Միւս կողմէ, սակայն, երբ փորձի համար քարոզելու կը զրկէ Յիսուս իր աշակերտները՝ կ'արգիլէ անոնց մտնել հեթանոսաց երկիրներն ու Սամարիոյ քաղաքները, խուսափելու համար անշուշտ պատահելիք դժուարութիւններէն (Մատթ. Ժ. 5): Առաքեալները Սուրբ Հոգին ընդունելէն յետոյ պիտի երթային քարոզելու « յամենայն Հրէաստանի և ի Սամարիա և մինչև ի ծագս երկրի » (Գործք Ա. 8): Եթէր սարկաւազներէն Փիլիպպոս Սամարացացի մեծ թիւ մը պիտի դարձնէր, ի միջի այլոց նաեւ Սիմոն Մոզը, և Պետրոս և Յովհաննէս Երուսաղէմէն պիտի երթային Սամարիա՝ Սուրբ Հոգին տալու համար նորադարձներուն (Գործք Բ. 4-17, 25): Հետագային Սամարիա ունեցաւ շատ մը եպիսկոպոսական աթոռներ, որոնց կարգին էին Սերաստիոյ և Նէպոլիտոյ աթոռները:

Ծանօթ է նաև՝ որ քրիստոնէութեան ջատագով Սուրբ Յուստինոս Վկայի ծննդավայրը եղած էր Նապլուս:

5. — Արդի Սամարացիք.

Կայ տակաւին Նապլուսի մէջ փոքրիկ հասարակութիւն մը Սամարացիներու, որոնք հաւատարմօրէն կը պահեն իրենց նախկին կրօնքն ու սովորոյթները — միաստուածութիւն, շաբաթի և տօներու պահպանութիւն, ակնկալութիւն Մեախայի, ամուսնութիւն միմեանց մէջ և Հնգամատեան: Ամէն տարի Գարիգին լերան վրայ կը կատարեն Պասեքի, Պենտեկոստէի և Տաղուարահարաց տօները: Ունին քահանայապետ մը որ կարմիր մետաքսէ երկար պարեզօտ մը կը հագնի ու ճերմակ փաթթոցով մը կը ծածկէ գլուխը: Իրենց սինակոկին մէջ զգուշութեամբ կը պահեն Հնգամատեանի ձեռագիր մը որուն աւելի քան երեք հազար տարուան հնութիւն կու տան, մինչ իրականին մէջ քրիստոնէական ժԲ. դարէն անդին չ'անցնիր ան: Այս փոքրիկ հասարակութիւնը, որ սպառնուլով վրայ էր, վերջերս կհանքի փթթում մը ունեցաւ և երկու հարիւրի կը հասնի այսօր իր անդամներուն թիւը:

Հայացուց՝ Մ. Ե. Ն.

ԽՈՐՀՈՒՐԴ ԵՒ ԽՍՍԻ

Կեանքը վայրկեան մ'է միայն, բայց այդ վայրկեանը բաւական է յաիսենական քանակու ձեռնարկելու համար. կը սխալիմք իրմէ պահանջելով այն քանը զոր չի կրնար տալ վստակ չ'ունի տեղողութիւնը. բայց կարծելով քի ան պիտի տեսնէ, մինչ այս մինչ այն, կը խորհիմք կը սխալեմք. և անսաւյս իսկ է մարդն ինքնին:

*

Մի՛ վստակիք այն մարդուն որ ամէն քան շաւ կը գտնէ, այն մարդուն որ ամէն քան զիշ կը տեսնէ, և ա՛յ անիկի այն մարդուն որ անսարք է ամէն քանի:

*

Հգոր է այն մարդը որ կրնայ յաղթել ինքզինին:

ԲԱՆԱՍԵՂԾԱԿԱՆ

Մ Ա Հ Ո Ւ Ա Ն

Քանի կուգամ քեզի մօտ, արձանացեալ ո՛վ Ըսուներ,
Լըռութենէդ լըռութիւն կ'առնեն շրթներս կարծես.
Երբոր հեռուն էիր դեռ՝ ո՛րքան յանախ քեզի ես
Թեթեւօրէն եմ խօսած ու կարգացած հրաւեր...

Մինչ կը տեսնեմ քեզ հիմա, անշարժ ու դէմքս կանգուն,
Իբրեւ դուռ մը բարձրաբերձ՝ համբան յանկարծ աւարտող,
Որմէ կ'անցնինք ու կ'իյնանք գուրբի մը մէջ մըրթողող,
Որմէ դարերը անցան, որ կ'սպասէ դարերուն...

Եւ եթէ չեմ սարսափիր յամբ սակայն ապահով
Մերձեցումէն հասակիդ՝ որ կը մեծնայ ամէն օր,
Կը մըտածեմ բայց քեզի լըռութիւնով եւ ուժով...

Յատերժութիւնդ որ առնէ պիտի իմ կեանքս անցաւոր՝
Կուսայ կանխաւ բաշխէ անանցին շողքը փարթամ
Եւ քու սրնունդդ է, ո՛վ Մահ, որ ես հիմա կ'որոնամ...:

1932

Վ.Ա.ՀԱՆ ԹԷՒԷԷԱՆ

Ա Ն Ջ Ր Ե Ի Է Ն Վ Ե Ր Ջ

Շըքունջ մը մե՛ղմ՝ որ կը լայննայ ծառէ ծառ...

Անհատին մէջ՝ համանուագն իրերու...

Աստուածութիւնը տարբերուն՝ անըսպառ

Արարչութեան օրհոսքիւնն յորդ կը հեղու:

Համակ կեռոյթ է ժիր կանաչն անհատին,
Ա՛ւսդ մ'է կախուած շուրթէն ամէն տերեւի,
Հեռո՞ւն, տուներ ջահերու պէս կը վառին,
Ու լուռ կ'երգէ հողն իր կարօ՛սն արեւի:

Խայտանքն ինչպէ՛ս, ծաղիկներու շունչերէն,

Աղօթքի պէս կը փաթրբի հովերուն...

Միջոցին մէջ անյայտ ուժե՛ր կը քեւեն

Ու բոյսերուն կու տան սարսուռ մը բեղուն:

Հեռուներէն՝ հունչը յոգնա՛ծ զանգերուն...

Չորերուն մէջ կէս-երանգներ կը յածին,

Ու կը ժըպտի պահն յուզումով մ'ակաղձուն.

— Ո՞վ է քերթողն այս լուսասառ քերթուածին...:

Մութը կ'իջնէ շոնանհատին կողերէն.

Հանդիսատէր անգործութիւն մը չորս դին.

Լըռութեան հաւտ բաբախումին ընդմէջէն

Ես կը լըսեմ հեւքն յըղութեան խորհուրդին...:

Պոռմանա, Մայիս 1933

Վ.Ա.ՀԷ-Վ.Ա.ՀԵԱՆ

ԳՐԱԿԱՆ

ՎԱՀԱՆ ԹԵՔԷՆԱՆԻ ԳՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՄՈՒԹՅՈՒՆԸ

(ԳԱՌԱՍՆԱՄԵԱՅ ՅՈՐԵԼԵԱՆԻՆ ԱՌԻԹՈՎ)

Վ. Թեքէնան ծնած է Պոլիս, Օրթա-գիւղի մէջ, 1878 ին: Ծնողքը Կեսարացի էին, Կանուխէն Պոլիս հաստատուած: 1878ը նշանակելի և յուսատու թուական մը և՛ դաւ թրքահայ ժողովուրդի ժամանակակից պատմութեան մէջ: Այդ թուականին էր որ Պերլինի դաշնագիրը հայկական բարենորոգումներու անխուսափելի պէտքը կը վաւերացնէր և կը ստեղծէր հայկական ցաւագին հարցը, որ ճակատագրական բան մը պիտի ըլլար թրքահայերու համար:

Որիմեան կանուխէն գաւառացի հայուն և հայրենի երկրին կենդանի և ուժեղ ձայնը եղած էր Պոլսոյ մէջ. և մայրաքաղաքին ազգ. իշխանութիւնը ու հայ ժողովուրդը, թօթուած իր դարաւոր թրմրածութենէն, Վասիորի հանդարտ ջուրերէն անդին՝ տակաւ վարժուած էր տեսնել հեռաւոր հորիզոններու մէջ իր տուայտող արևակիցներն ու պատմական հայրենիքին աւերածութիւնը և ժամոհմը եկած էր իրեն համար իր ազգային և հայրենասիրական պարտականութիւնը կատարելու անոնց հանդէպ: Թերևս առաջին անգամ էր որ դարաւոր խաւարէ մը ետք, ազգային համայնական գիտակցութիւնը կը սաղմնաւորէր միտքերու մէջ:

Յանկուցիչ երազներու մթնոլորտ մըն էր որ կը սաւառնէր Հայ երկրին և Հայ ժողովուրդին վերեւ, և ծնունդ կուտար անօրինակ ոգևորութեան մը և տենդային շարժումի մը: Ամէն մարդ գերազոյն մտահոգութեան մը մէջ կ'ապրէր, իրականացնել ու ստեղծել Ազգին վերածնունդը: Կրթութիւնը և զարգացումը օրուան հացէն աւելի կարեւորութիւն կը ստանային, եւ զպրօցն ու մամուլը հեքոտ շարժումի մը կը սկսէին, լոյսին առջև ճամբայ բանալու մտահոգութեամբ՝ հայ երկրին մութին ու քառսին մէջ: Զարգացած երիտասարդութիւնը իր մէջ կոչում ու առաքելու-

թիւն կը զգար վարելու այդ շարժումը, կերտելու համար հայ ժողովուրդին փրկութիւնը:

Վ. Թեքէնան այդ երազային տենդոտ շրջանի ծնունդն էր: Իր միսերուն և ոսկորներուն մէջ վաճառականութեան և հարկութեան բնազդը ունեցող սերունդի մը պատկանելով հանդերձ՝ գործի աշխարհը չպիտի խօսէր իր հոգիին, ինչպէս էր ամիրաներու և պետական մարդոց շահաւորներուն համար, վասնզի այդ օրերուն, ամէն ոք կը զգար թէ ամէնուն առջև բաց կը մնար միայն ազգային վերածնունդի հոռաբակաց աշխատանքը. և հայրենի ու մեծերը, անգիտակից և բանական մղումէ մը տարուած, թերևս հաւանակ իրենց գրական մարդու նախասիրութիւններուն, մտիկ ընել հարկադրուած կը զգային այդ նոր ու տարտամ ձայնին: Վ. Թեքէնան, ուրիշ շատերու հետ, քըշուեցաւ այդ հոսանքին: Օրթագիւղի նախնական վարժարանէն, որ դեռ չափով մը կը պահէր իր անցեալի փառաւոր աւանդութիւնները. անցաւ Իսկիւտարի Պէրպէրեան վարժարանը, անկէ ալ՝ Ղալաթիոյ Կեղրոնական վարժարանը զոր կը վարէր, այդ օրերուն, եթէ չեմ սխալիր, մեծ հայրենասէրը, Մինաս Չերազ:

Ուսանողական շրջանին իսկ՝ բնականօրէն վարակուեցաւ իր շուրջը շինուած շարժումէն, վասնզի անդիմադրելի բան մըն էր ան, հրապոյրին գինովցնող բոլոր ուժովը: Դեռ վարժարանի գրասեղաններու վրայ, ան յափշտակուեցաւ «Հայրենիք» թերթի կատարած առաքելութենէն, որ, Թիֆլիսի Մշակի ուղղութեամբ, պաշտօնը տուած էր իրեն՝ նոր գաղափարներու և ժամանակի ոգիին թարգմանը ըլլալ հայ ժողովուրդի բոլոր խաւերուն մէջ: Հայրենիքի շարժիչ ուժերն էին կարգ մը նորեր. ողբացեալ Ա. Արփիարեան, Յ.

Շահնագար, Տ. Կամարական, Լ. Բաշախան, Ա. Զօպանեան, Զօհրապ, Հրանդ Ասատուր, և այլն: Ասոնք ընտանիք մը կը կազմէին, մեծ մասով դուրս եկած՝ Պէրպէրեան և Կեղորոնական վարժարաններէն. և բոլոր անոնք որ այդ վարժարաններէն կ'անցնէին, տեսակ մը ժառանգականութեամբ մաս կը կազմէին այդ ընտանիքին: Վ. Թէքէեան այդ ընտանիքին կը պատկանէր: Երիտասարդներ էին անոնք, որոնք իրենց միամիտ և պաշտելի հաւատքին մէջ, կը զգային թէ պատգամ մը ունէին տանելիք այն ժողովուրդին որուն արիւնը կը պտուտքէր իրենց երակներուն մէջ: Պայքարի, ընդվզումի, անհանգարտ, շարժումի խօլ կեանք մը կը վարէր գիրենք, կ'ուզէին շարժել հինաւուրց անսասան ժայռը իր պատուանդանին վրայ՝ աղատ ծովերը ակօսելու համար:

Թէքէեան, այս պահուն, ըսինք, Կեղորոնականի գրասեղաններսւն վրայ, լռակեաց, գլխահակ, հեզ ու երագուն տղան էր. աչքերը կը սեւեռէր մերթ այդ բռնկած հորիզոնին, և անկէ փրթող և իրեն հասնող ձայներու փսփսուքը և մտերմութիւնը կը ժողվէր, և մեծերու խաղերը օրինակելու մանկունակ զբօսանքով մը, ճերմակ թուղթերուն կը յանձնէր իր գրողի առաջին փորձերը, և ինչ հեշտանք ու բերկրութիւն անոր համար, երբ այդ թուղթերու պարունակութիւնը մերթ կը շողար տպուած էջերու վրայ, իր հմայուած աչքերուն դիմաց, որուն հաւատլը չէր իրար:

Թէքէեան գտած էր իր ճամբան, փառքի և գործի ճամբան. իր երէց եղբայրներուն քով և անոնց առաջնորդութեան տակ, և կը նետուէր հրապարակ՝ թեւերը բացած. սկիզբը՝ անհամարձակ և խպլոտ քայլերով: Ինչո՞ւ չէ. եթէ ուրիշները պատգամ մը ունէին այն ժողովուրդին որ իրենն ալ էր, ինքն ալ պիտի կրնար լսեցնել անոր՝ իր ձայնը:

Այս ճամբուն մէջ է որ կը հանգիւղինք իրեն իննսունական թուականներուն, իբր գրչի մարդ, յօդուածագիր, հրապարակագիր, խմբագիր և վերջապէս ու առաւելապէս բանաստեղծ:

Երիտասարդութիւնը իր տենդագին խանդին մէջ և կորովին հեղեղող թափին տակ, չափ ու կշիռ չի ճանչնար, ան իր

աճապարանքին մէջ՝ թեւերը լայն կը բանայ ամէն բան ընդգրկելու անզուգայ ըզձանքով, ամէն բանի տիրելու անոտաման խիզախումով: Վերածնունդի երկունքները իրենց սանձակոտոր վազքին մէջ ամէն բան իրարու կը խառնեն յաճախ և դիրքերն ու կոչումները իրարու հետ կը շփթուին և իրարու մէջ կը ձուլուին: Եթէ սակայն այս ընթացքով գործունէութեան թափը կը ծաւալի և կ'ուժեղանայ, արուեստի նրբութիւնը և մշակումը կը տուժն յաճախ. մագերու գիսախօլ խառնամանումով մը գոր ամէն կողմէ փշող հովերը թընճուկի կը վերածնեն: Սակայն, Թէքէեան, գործունէութեան այս խառնակ թռչուրդին մէջ, գիտցաւ մտիկ ընել իր սրտին ու հոգիին ամենէն ընտանի ձայնին: Բանաստեղծութեան կը պատկանէր ինքը, և քնարն էր որ պիտի պատշտէր իր նրբին մատներուն:

Եւ եթէ քուեցաւ ընդհանուր հոսանքէն, հրապարակագրութեան և յեղափոխական արկածալից գործունէութեան, օրուան խոնջէնքէն ետք՝ գլխերուան անդորութեան ու մենութեան պահերուն, միշտ փնտռեց իր սենեակին անկիւնը նետուած քնարը որ ամենէն աւելի կը յանկուցանէր իր հոգին:

Ան՝ առաջին օրերէն մինչև այսօր, իր յիսունը անցած տարիներուն, հոս և հոն, հրապարակագրի գրիչը շարժած է, և թողուցած է ազգային գործերու, ընկերական և հասարակական հարցերու շուրջ, տեսութիւններու և խորհրդածութիւններու արժէքաւոր էջեր, որոնք իրարու միացած ստուար հատոր մը պիտի կազմէին հանգարտ, իրատես, գործնական և բանաւոր խորհուրդներու, յստակ ու մեկին լեզուով մը գրի տոնուած: Սակայն իրեն կը պակսէր պայքարի մարդուն կորովի ջիղը, և մամուլի կրկէսը անընդունակ պիտի ըլլար իր էութեան խորքը, իր ամբողջութեանը մէջ, թարգմանիկ և իրեն քաշել զանգուածները որոնք սովորաբար կը տարուին աւելի համարձակ և աւելի ուժեղ ձայներէ, առիւծի մոնչիւններէ: Ինքը, յաւիտենական տղան էր. միամիտ, բարի ու հեղահոգի, երազկոտ և հմայուած, որ պիտի ուզէր երգել հանգարտ ջուրերու եղերքը, ուռնիններու ստուերին տակ:

Այդ երգը կը մնայ իրմէ, իբր հա-
րուստ ծնունդը իր հողին, որ զինքը ը-
րամ է մեր ժամանակակից բանաստեղծնե-
րու լուսադոյնը և առաջինը:

Վ. Թէքէեանի քնարերգութիւնը մօ-
տեցած է ամէն ձայներու որ կուգային ի-
րեն բնութենէն, աստուածներ փնտռելով
այդ արձագանգներու մէջ. նախնական
մարդու բնազդային մղումով մը կարծես,
որ խօսքէն աւելի երգը փնտռած է իր շըր-
թունքներուն վրայ: Բայց ան ամենէն ա-
ւելի մտիկ ըրած է իր սրտի ազդումնե-
րուն, իր հողի խորունկ ձայներուն, ներ-
անձնական երազանքներուն, իր սէրերուն,
յոյսերուն, տենչանքներուն, պատրանք-
ներուն, խորհրդաւորին հրապոյրներուն,
հային:

Ան լայն բացած է իր հողին իր հայ-
րենի երկրին ներշնչումներուն, իր ժողո-
վուրդին անմեռ յոյսերուն, տենչանքնե-
րուն, տաղնայններուն, ցաւերուն և տա-
ռապանքին, հայրենի աւանդութիւններու
և զրոյցներու, հայ մտքի ստեղծագործու-
թեան յաւիտենական և անկորնչելի յիշա-
տակարաններուն, հայ լեզուին, եկեղե-
ցիին, արուեստին, և հայրենի աւերակնե-
րու, որոնց փռչիւններուն մէջէն դուրս կը
բերէ յաճախ հայ հողին սրբութիւնն ու
ազնուականութիւնը:

Բայց ինչ որ այս ամէնուն մէջ, իր
ստեղծագործութեան ամենէն բնորոշ և կա-
խարդող մասը պիտի մնայ, իր մէջ այն
իմաստասիրողի ներքին խռովքն է որ իր
քերթուածներու մէկ կարևոր մասին կու-
տայ այն խուսափուկ, ստուերային, տար-
տամ և եթերային հորիզոններու տեսիլը
որ երբ կը կարծես ստուգութիւնը բռնել
ու շօշափել, կը տեսնես յանկարծ, հիա-
ցումով կայծկլտուն նայուածքիդ զիմաց,
փռիւցումը, անյայտացումը և անէացու-
մը անոր, երկինքի երեսին վրայ յան-
կարծօրէն սրբուած ամպի ծուէններու
պէս: Իր մտածելու եւ արտայայտելու
կերպը, քիչ մը Բլանշինը կը յիշեցնէ մե-
զի, որ իր ոճի գեղերփնող վրձնումին
մէջ, երազին կը հագուելցնէ ստուգութեան
պատմութեանը, բայց անողոք բռն մը,
քերտու, մի գուցէ, ախ, երանի քե մը կու-
գայ, տարակոյսի մութ և ցաւազին քողով
մը պարուրել զխանալու ծարաւի հողիդ:

Ուրիշ սեփական գիծ մը՝ Թէքէեանի
քնարերգութեան մէջ, է այն սիրուն եւ
առինքնող կերպը որով ան իրականու-
թեան, առարկայականին մէջ կը տեսնէ
մարդկային հոգեկան տեսիլ մը, յաճախ
շնորհալի գիւտերով և զմայլելի հնարք-
ներով, բանաստեղծական խորհրդապաշտ
զպրոցին սիրական արահետներուն վրայ,
որ մարդկային հոգին կ'արբեցնէ, մերկ ու
չոր իրականութեան մէջ տեսնելով իր տեն-
չանքներու և երազներու մարմնացումը:

Այս երկու հիմնական զիտակէտները
ամենէն աւելի կ'անուշցնեն իր ստեղծագոր-
ծութիւնները, բարձունքներու և եթերա-
յին ոլորտներու անուշահոտութիւնները և
բերկրանքները բերելով իրականութենէն և
կեանքէն յուսախար մեր հողիններուն, նոյն
ատեն մտքի այս ստեղծումը, որքան ա-
նուշ և որքան շնորհալի, կը լեցնեն ու կը
սնուցանեն մեր ներսը մեր յուսախարու-
թիւնները, դառնութիւնները, պատրանք-
ները կեանքին և մարդկային ճակատա-
գրին հանդէպ, լոյսով հողիներու զովու-
թիւնը պարզեցնելով մեզի, յաւիտենական
ցաւին և չարիքին խոցոտումներուն դէմ:

Վ. Թէքէեանէ ունինք մինչև հիմա
քերթուածներու չորս հատորներ. Հոգեթ.
(քերթուածներ 1901) Հրաշալի Յարութիւն
(քերթուածներ 1914), Կես զիշերեկ մինչև
Արշալոյս (քերթուածներ 1918), Վերջինը
Սիր (քերթուածներ 1919-1933):

Այս չորս հատորները մեզի կը պատ-
կերացնեն Թէքէեանի ներշնչումներու մեծ
մասը, և նոյն ատեն իր արուեստին զար-
գացումի յիշումը: Ինք իսկ կը խոստո-
վանի թէ իր արուեստը կեանքի սովորա-
կան ընթացքն ունեցած է: «Հոգեթ» կը
պատկերացնեն իր պատանեկան և երի-
տասարդական առաջին տարիներու ծանր և
անվստահ քայլերը դէպի արուեստի խո-
րանը: Այդ քերթուածներու մէջ թէն կը
կուսնես բանաստեղծին քայլերի ճամբուն
բոլոր երկայնութիւնը և հանճարի ուղե-
գիծը, բայց անոնց մէջ դեռ կ'ընթանայ
ա՛ն աղու անհաստատ քայլերով, տեսակ
մը խարխափումով և տարտամ ու անկշիռ
վարանումներով. թէ՛ խորքին թէ՛ լեզուին
և թէ՛ տողերու չափական կառուցուածքին
մէջ: Բայց վարպետը չպիտի ուզէ յամե-
նալ այդ վարանքին վրայ, պիտի քալէ,

վիշտը, իր ցեղին փճացումն էր ան. իր երազներու ամբողջական փուլզումը, վիշտ մը՝ որ տուաւ իր կեանքին իմաստ մը, և որ կ'ապրի իր երգերուն մէջ, խորունկ և զուսպ լացերով, հառաչանքներով և հեծեծանքներով: Այս պահուս աչքերուս գիւմացը ունիմ թէքէկանի դէմքը, գրասեղանի մը վրայ հակած. վշտի արձանացումն է ան. մաղերը թափած են իր բաց գանկին վրայ, Մասիսի սգաւոր գլուխին պէս իբր թէ ձիւնով սքողուած, հայկական խորխոր քիթը աչքերու խորքէն վեր կը բարձրանայ բողբոջի մը ցցուածքով, բայց լայն ճակտին սեմին վրայ գիծ մը կը բարձրանայ, ցաւագին երգի տողի մը երկարութեամբ:

Ան՝ աւելի վերջը պիտի ընտանենայ մահուան և անէացումի գաղափարին եւ անուշութեան, և զայն պիտի կանչէ իբր գերազոյն բարին ու մխթարութիւնը, հնդկական նիրվանայի տուած սփոփարար երջանկութեամբ:

Կը գրէ Սեւ հատորին մէջ «Մահուան» քերթուածով.

Պիտի ուզեմ երբալ մահուան կամովին
Օր մը՝ հասնաս եւ դեռ առողջ կայլետով
...
Արեւայական, աստուածային հիւրն է ան,
Որ մեր խոնարհ յարկէն եր ցետ կը մսնէ,
Եւ մըղելով յանկարծ պատեր դրժնէ,
Կը վռնարկէ զայն պալատի մ'անասման:
...
Ո'րքան մարդիկ հաւատացին Աստուծոյ
Եւ կոչեցին զԱյն բարեգութ, բարեխրեամ.
Բայց ե'ս, ո'վ մահ, աւելի Քեզ կը հասամ,
Զի կը տեսնեմ Քեզ եւ Քու գործը սիրոյ . . .

Մահը՝ այլեւս, հասարակ և ռամիկ մարդուն սարսափի ուրուականը չէ, երկնային ազատարարն է, Լամարթիին բացատրութեամբ, սիրոյ և փրկութեան աւետարներ հրեշտակը: Եւ խորունկ պատճառը կայ ասոր. կեանքի վրէպումը, հոգիին ամէնէն աւելի փայտայած տենչանքներուն, յոյսերուն, ձկառումներուն, բոլոր երազներուն ցաւագին խորտակումը, որ ապրող մարդուն հասարակաց բաժինն է հոս. գիտնալու անմարելի տենչը և չկրնալ հասկընալու կսկիւր կճող, մարդոց և ազգերու հեռն ու ատելութիւնը, բարոյական սնանկութիւնը, բարձրագոյն սկզբունքներու խոշտանգումը եւ սպանումը, ազգին դա-

րաւոր տառապանքը և անողորմ անճիտումը, որբերը, զօրաւորներու թուքն ու ժահըրը տկարներու երեսին. այս վիշտին բովանդակ խորութիւնը կը յուզէ թեքէկանի սիրտն ու հոգին, երգերու շարքի մը մէջ որու միակ դարմանը և գեղթափը կը փնտռէ մահուան ազատարար սիրազեղ ողջագուրումներուն մէջ:

«Գիրքեր» տիտղոսուած շատ գեղեցիկ քերթուածի մը մէջ (Սեւ), ինչ հոգեզմայլ տողեր կը շարէ մարդկային իմաստութեան համար: Ինչ գեղեցիկ նուաճումներ ըրած է, ինքը, մարդը, և զանոնք ժողոված ու բանտած է գիրքերու մէջ: Աստուած մը գտած է ան և գամած գիրքի մը մէջ, եւ սակայն յուզիչ պատրանքի մը տուած խորունկ տխրութեամբ կը գրէ ան.

Աստուածը ինք է զրսած, զրսած՝ զիրի մէջ գամած.
Երբ Անոր պէտք ունենայ
Ընդդէմ մէկուն կամ միւսին, — իր բանտէն մըքամած
Կ'երայ հանել զԱնիկա . . .
«Մի՛ քապանցէր — ինք ըսած է Աստուծոյ որ ըսէ
«Քանցի ամէնիդ էք եղբայր . . .»
Եւ զինուորին ինք կանգնած է մարմաւէ, պրդիմնէ
Յուշադանքներ անհամար . . .
Զօրաւոր մարդը կ'ապրի, մոռցած զիրենք բոլոր,
Եւ զիրենք հակառակ . . .
Արդարութիւն, բարութիւն, մարդը ձեզ լաւ կը հանչնայ՝
Ինչպէս աստուծոյ երկրինին.
Տրկարին ձեռք կուտան հոն՝ (գիրքերու մէջ) մինչ
Կեանքը տարբեր է... մի ինչ, [կեանքի մէջ կուտան կից.
Բարոյական սկզբունքներու և սովորական
կենցաղի հակասութեան հանդէպ գերագոյն
հեղուկութիւնն է այս վերջին կարճ տողը.
«Կեանքը տարբեր է . . . մի ինչ»:
ու բանաստեղծը իր ցոսումին և անկանգնելի յուսախարութեան ու պատրանքին մէջէն կը պոռայ զայրագին.

«Գիրքե՛ր, ամօրը մարդուն, կուգն ու վերենք անոր
Ծածկող շրթիդ լողամի՛ղ
Երգեցիք եւ թղթ . . .
Գիրքե՛ր, գիրքե՛ր կեղծպարսիք, ե'ս կ'ուզի՛ միմիակ
Մեծ զրեասան մը մէջ՝ ձեզ
Ամբողջովին հաւաքել, ձեռքովս տալ ձեզ կրակ,
Եւ ձեր փոշին հրակէզ
Յըրուել շուր ծագն աշխարհի, տալ երկրինին անյասակ...»

Բանաստեղծը, խորհողը, սիրոյ առաքեալը, թէքէկան, բոլոր անուշական հոգիներու պէս, կ'ամչնայ մարդկային մտքի այս ստեղծագործութիւններուն համար, որոնցմէ հոգին խոյս տուած է: Բարոյա-

կանի անբաւ սնանկութիւնը կը գալարէ անոր աղիքները. կեանքը և աշխարհը անուղղայ են միշտ, և հսկառակ են վսեմ և ազնուական ճիգերուն, կ'ապրին միշտ, իրենց սովորական կեանքը անողոք և անզգած: Ան տեսած է, ցաւագին խոռովքով մը, քաղաքակիրթ մարդկութեան զազանային պայքարներն իրերամարտ, ընկերութեան ծոցին մէջ, զանգուածներու թշուառութիւնը վայելքներու և կիրքերու անսիրտ յղփութեան հետ, քովքովի, և մանաւանդ իր ժողովուրդին անպատում տառապանքն ու փճացումը:

Ի՞նչոր այս տխուր մտածումները եւ անսպառ վիշտը կը յաճախեն թեքէհանի ներշնչումներուն մէջ. և չի կրնար իր անզորը հոգին ազատել ցաւի այդ նորոգուող կոտորանքներէն: Կը գրէ ան «Մութ ժամեր» կտորին մէջ.

«Ո՛վ դժբաղդ Ազգ, կարծեցի՛ր
Թէ կը սպասեն յառնումիդ.
Թէ հոգիներ կարեկիր
Պիտի լրւան շիր առ շիր
Սիրով, զուրով՝ եւ հոգիդ:

և իբր եզրակացութիւն այս մտածումներուն կը շարունակէ.

«Ու փութերէն աւելի,
Ու խորեակէն ու ամէն
Գազաններէն անուշի,
Կը տառապիս այս ցաւէն՝
Թէ պէտք չէի՛ր աշխարհի . . . »:

Ի՛նչ չարչարող գիտակցութիւն մարդու մը, ժողովուրդի մը մէջ, գոյութեան՝ կեանքին հանդէպ, երբ կը մղուի մտածել

«Թէ պէտք չէի՛ր աշխարհի . . . »:

Այս անբաւ ու խորունկ վիշտը, բանաստեղծին մէջ, մխիթարութեան, սփոփանքի մը կարօտը կը զգայ. և այդ մխիթարութիւնը իր ապրելու իրաւունքին ու արժանիքին գիտակցութիւնն է, և թեքէհան գիտէ արժանապէս դուրս բերել այդ արժանիքն ու իրաւունքը իր սպաննուած ազգին համար, անոր փառքերու և ստեղծագործութեանց հարուստ բովբէն.

Հայ եկեղեցին է ան, հայ լեզուն, հայ որբը, հայ պատմութիւնը.

ԵԿԵՂԵՑԻՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ

«Եկեղեցին հայկական բարձր բերդն է հաւաստին
Իմ պապերուս՝ որ հողէն՝ զայն քառ քառ հանցին

Ու երկինէն իշուցին զայն ցող առ ցող, ամպ առ ամպ,
Ու բաղուեցան անոր մէջ հանդարտութեամբ, հեղու-
[քեամբ . . .]

Եկեղեցին հայկական հայ հողինն է մարմնոյն
Զբանակներն է փայլուն, մինչ իր խաչերն են դառնոյն,
Եւ զանգակներն են բամբակն է երգն է մի՛շտ յաղթու-
[թիւն . . .]

ՀԱՅ ԼԵԶՈՒԻՆ

«Բեզ, հայ լեզու, կը սիրեմ մզասանի մը նրման...
Ծառերուդ մէջ հովանոս կ'երթամ խնկով մ'անցանման,
Արմատներուդ, հիւղերուդ վրայ նայելով հիացիկ.
Զարմանալով թէ ինչպէ՛ս դուն մնացի՛ր՝ երբ սասիկ
Քամին եւ շուրջդ փրչեց ու տապալեց ամէն բան...»

Մէյմէկ պքուդ զոյնրզոյն ամբողջ տառերդ անա՛,
Հիւրեղ բառերդ, զոր որման հասունցուցին առեւներ,
Բառերդ որմն այս պահուս ունիմ շրթանցքս վրայ
Բառե՛ր որ քիմի կ'օձեն, միւրեղու պէս հոտեան:

ՈՐԲ – ԻՇԽԱՆ

Դեռ տանքեօք տարեկան,
Ու դէմն է դեռ մանկական
Նայումաճք՝ ջինջ ու աղու,
Բայց խորումներ կան հակին:

Եւ բընակն այնչափ շնորհ,
Տըխուրեան հետ բընակն,
Զեւին, շեշին մէջ անոր
Կը ծածկուին կը շողան.

Եւ երբ՝ «դպրոց դրե՛մ զիս»
Կ'ըսէ ուժով, խորե՛ն
Կը պահանջէ, կը խորհիս,
Որ տան մականը իրեն:

Մինչեւ հոս, այս ամփոփ տողերուն մէջ, փորձեցի որչափ հնար էր, թարգմանել թեքէհանի հոգին, իր ներշնչումներու, մտածումներու և զգացումներու խորքին մէջ: Կը խորհիմ թէ կրնամ քանի մը տող ալ աւելցնել անոնց վրայ ցոյց տալու համար իր արուեստին գեղեցկագիտական արժէքը և լեզուին շնորհը. թէ եւ ընթերցողը մեծ մասով պիտի կրնայ գաղափար մը կազմել այս արժէքներու մասին, ներկայացուած նմոյշներէն:

Վ. Թեքէհանի խօսքը պարզ է, յստակ, սեղմ ու կուռ, զուսպ իր ծաւալումին մէջ. զարդարանք չունի ան: Ածականներ ու վերագիրներ չի փնտռեր բանաստեղծը, կարծես պէտք չունի անոնց՝ գեղեցկութիւնը և հրապուրդ ստեղծելու համար իր արտայայտութիւններուն մէջ: Անոնք շատ անգամ ընտանի ու մտերմիկ խօսակցութեան մը տարազը կը հազնին, միա՛միտ ու բնական, կարծես նախամարդն է

որ կը խօսի իր տպաւորութիւններու բուն թափին տակ, կամ զիւ նոր լեզու ելած մանուկ մըն է որ կը թոթովէ խօսքի՝ որ կ'աղուորնան իրենց կենդանի ու տաք թարմութեան մէջ: Վ. Թէքէեան իր խօսքերու եւ տողերու կախարդանքը կը փընտրուէ միշտ խորքին մէջ, խորհուրդի եւ զգացումի նորութեան եւ անակնկալին մէջ, գեղեցկութիւն մը որ իրական է եւ հարազատ, խորքէն բխող կուսական հրապոյրով մը: Եւ մենք կը սիրենք այդ գեղեցկութիւնը զոր աւելի հաղորդական կը զբանենք խօսքին պարզութեան եւ մերկութեան մէջ, մերկացած գեղեցիկ մարմինի մը բոլոր հրապոյրներովն ու թովանքովը: Թէքէեանի այս ըմբռնումը գեղեցիկի դադափարին՝ աւելի բնական ու ընտանի է մեզի համար: Կարգացէք զայն իր «Ասուպներ»ուն մէջ:

«Ալէքերս լեցուն եմ ասուպներով,
Ամառ գիշերներ ժողվեցի զանոնք,
Երբոր երկիմէն կ'իյնային սիրով
Ինչպէս փունի մէջ յոյս աչքեր անհոգ»

Ժողվեցի զանոնք ամառ գիշերներ,
Աշուրներուս մէջ, երբոր երկիմէն
Կ'իյնային՝ չինկած հողին վրայ դեռ.
Զինչ սէրէ՛ր ծընած ու մեռած արդէն:

Փափուկ ու զոդար անուշութիւն մը կայ այս լեզուին մէջ զոր այնքան վարակիչ ու ջերմիկ կը գտնենք: Բանաստեղծական լեզուի այս նոր կառուցուածքով անզուգական է Թէքէեան իր նմաններուն մէջ: Տեսէք դարձեալ այդ կախարդող խօսքը, «Ջաւակ» քերթուածին մէջ:

«Ջաւակի մը շնորհն անգամ, ո՛վ Տէր, զրլացար
Ինձի ընդ միւս, եւ այդ մասունքը սիրոյս
Արդիւնցիր փականներու տակ անյոյս.
Եւ զիս իմ մէջս սպաննեցիր չարաշար:
Մինչդեռ հիմա դուռնէ դուռ, մինչեւ վերջ,
Քիչ մը գորով պաղատելով՝ պիտի գամ
Օսուր զոռն քով քալաւիկի յարամամ...
Օսուր զոռն աշուրներուն, հոգւոյմ մէջ,
Ղողղղազին պիտի քղաս որոնեմ
Եւ անճանօք՝ պիտի մեռնիմ անոնց դէմ:

Թէքէեան սակայն, եթէ ժուժկալ է եւ զուսպ խօսքերու անպէտ զարդարանքին մէջ, երեան կը բերէ ան յաճախ գեղեցիկ պատկերներու գիւտը, որոնք իր խոհանքները, զգացումները եւ տպաւորութիւնները կ'ընեն աւելի կարկառուն, թափանցիկ եւ ըն-

կալուչ: Այդ պատկերները, սակայն, բռնազբօսիկ եւ արուեստական բաներ չեն իր մօտ, ժողովրդային բնազդական արուեստի մը պտուղներն են յաճախ որ շնորհ, փափկութիւն եւ հրապոյր ունին

Թէքէեանի համար որբերու «Աչքերն են հոգեւտուններ, լեցուն անուշ դիակներով», Գործուն (յուշական կղզին) «Ջուրերու վրայ նետուած պարտէզ մըն է», հայուն հայրենիքն է «ցնորական օրօրոց, փառարանեալ պատուհաս, հուր՝ տաքցընող մեր հողին, տուն՝՝ յաւիտեան բոցածախ»: Խորհուրդները զոյն ունին անոր համար, «թրթուուն կանանչ խորհուրդդ իմ վրաս»: Յուշերը իրենց կարսամ ունին եւ Յոյսերը իրենց անը: Մեր այս փնտռութեան շարունակելէ աւելի, լաւ պիտի ըլլար, կը խորհիմ, «Տաղ Գրաբարի» քերթուածին պատկերաւոր բովանդակութիւնը տալ:

Գրաբարը, նախնեաց լեզուն, արգազիր սեղանն է որուն հրաւիրուած է բանաստեղծը եւ իրեն հետ՝ բոլոր հայորդիները. վայելքի եւ համադամներու ի՞նչ յորդութիւն այդ սեղանին վրայ, ամէն ճաշակի՞ւր քիմքի պատշաճ ու վայել:

«Գողթնի գինին է անա, փրփրաղէզ, վարդահուր,
Որ կը հոսի ակաղեայ եզլիւներէն դարայի...
Խորեմացին է ամբոս ու եղիւն՝ մեղրացուր...
Մինչ բարգմանիլ հաց եմ սուրբ, խորիկ՝ ամէն պատմագիր...»

Ո՛վ դու, կոյունք փառայեղ, դո՛ւն կը մրխաս
Տակալին՝
Երբեւ կարսայ մը պրդինն ուր կ'եւայ միտքն եզ-
նիկին,
Երբեւ շամփուր մ'ուր կ'այրի նաբեկացող մեծ
հոգին,
Երբ խրկաման մ'ուրուն մէջ սիրսն է դրեք Շնոր-
հային:

Եւ մուսաներ մինչդեռ բոյրովոյ հոն կ'արբեան,
Դուն. ո՛վ մրբեմ երբեմնի մեր սքարեան, գի-
տութեան,
Դո՛ւն գրաւած եւ անտ եկեղեցւոյ մեր սեղանն
Ու բեզ հոնկէ մեզի միւս կը բաշխէ հայ բանա-
ման:

ո՛չ այսչափ միայն, Թէքէեանի ստեղծագործութեան ակնարախ մէկ կնիքն է, անջատ ու կղզիացած պատկերներէն աւելի՝ իր քերթուածներու մեծ մասին խորհուրդի ամբողջական պատկեր մը ըլլալու հանգամանքը: Սյուպէս են «Աէր» հատորին մէջ, կաւուրք, փոշի-Ազգ, խաւուրդ,

Տկարուքիւն, մեծ հովեր, հուր usկոծից, խա-
ւարում և յլն:

Թեքէեանի արուեստին հմայքը սա-
յտականիչներուն մէջ է. լեզուն պար-
զութիւնն ու բնականութիւնը, խորհուրդ-
ներու պատկերը և ընդլայնումը, անակն-
կալի հրապոյրն ու թովանքը, զգացումին
տաքութիւնն ու թարմութիւնը, տպաու-
րութիւններու բռնութիւնն ու թափը ևւ
արտայայտութիւններու կենդանի հարա-
զատութիւնը:

Տաղաչափական թեքնիքն ալ պարզ է
իր մէջ, անբռնադրօս և սահուն, որ թէև
մերթ կը թերանայ յարգարանքի, շար-
ուածքի և յանգաւորումի մէջ, բծախնդիր
կանոնաւորութեան և ճոխութեան պահան-
ջի տեսակէտներէն, բայց ընթերցումի տը-
պաւորութիւնը համով հոտով կ'ըլլայ միշտ,
խօսքերու բնականութեան մէջ:

Վ. Թեքէեան բռնաստեղծ է, ասոր
տարակոյս չկայ, մանաւանդ վարպետ մը՝
ակէն հոսող ջուրերու յորդութեամբ և ըս-
տակութեամբ: Կարելի է Թեքէեանի ըս-
տեղծագործութիւններէն ընտրել ևւ կազ-
մել հաւաքածոյ մը զոր պիտի կրնային հեշ-
տանքով ճաշակել օտարազգի ամենէն
զգուարահաճ արուեստագէտները:

Անշուշտ այս քանի մը կարճ տողե-
րուն մէջ՝ լեցուն և ամբողջական գաղա-
փար մը տալ Վ. Թեքէեանի ստեղծագոր-
ծութեան մասին, անկարելի էր և կը պակ-
սէր ինծի այդ ձեռնհասութիւնը զոր աւելի
կարող և ձեռնհաս գրիչներ պիտի կրնան
ներկայացնել աւելի հարազատօրէն ևւ
աւելի ճշգրտօրէն. իմա՝ ես որ գէթ տար-
տամօրէն գիտեմ զգալ զեղեցիկը ևւ ար-
ուեստին հպումը, բնագոյային ճաշակի մը
խողովակով, ընթերցողի մը հիացումին ևւ
զմայլանքին տուրքն է լոկ՝ Թեքէեանի կա-
խարդող տողերուն հանդէպ:

Գ. ՄԻՍԼԵԱՆ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՄԱՐԳԱՐԷԱԿԱՆ ԳՐՈՒԱԾՔՆԵՐ ՀԱՅ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՍԷՋ

Պ. Յ. Քիրտեան «Հին ճանապարհոր-
դութիւններ Հայաստանի և հայոց մասին»
խորագրով յօդուածներու շարք մը կը հը-
րատարակէ «Հայրենիք» ամսագրին մէջ,
կարելի որ ծանօթութիւններով, ևւ որուն
Դեկտեմբերի թիւը կը բովանդակէր Wil-
liam de Rubruquisi (1253) ուղեգրութեան
անգղիերէնէ թարգմանութիւնը՝ քաղելով
Voyages and travels, by John Pinkerton- vol.
VII. London, 1811-ի գիրքէն:

Rubruquis վանական մ'է, որ Ֆրանս-
սայի Լուտովիկոս Թ. Թագաւորէն իրր գես-
պան կը զրկուի Արեւելք. ի մասնաւորի
թաթարաց երկիրը ևւ Չինաստան: Ան իր
ուղեգրութեան մէջ շատ անգամ կը յիշէ
Հայաստան ևւ հայերը: Այս ևւ այսպիսի
ուղեգրութեանց հրատարակութիւնը ունի
իր օգտակարութիւնը, վասնզի անոնք կը
պարունակեն երբեմն շատ թանկագին տե-
ղեկութիւններ հայոց պատմութեան, կեն-
ցադի, ազգագրութեան ևւ բնասիրութեան
ևւ տեղագրութեան վերաբերութեամբ:

Rubruquis բացի աշխարհագրական տե-
ղեկութիւններէն իր այս ուղեգրութեան
մէջ ունի հայոց մասին հետեւեալ շա-
հեկան մասը որ կը վերաբերի հայոց մէջ
տարածուած մարգարէական գրուածքնե-
րուն մասին ևւ որ նիւթը պիտի ըլլայ մեր
այս յօդուածին: Rubruquis Բաջուէն բաժ-
նուելէն յետոյ կուգայ Նախիջեւան քա-
ղաքը ևւ կը շարունակէ իր պատմութեամբ
ըսելով. «Եւ հոն կար հին ատենները ութը
հարիւր եկեղեցի հայոց. հոն սակայն այժմ
կան միայն երկու փոքր եկեղեցի, որով-
հետեւ Սարակինոսները զանոնք կործա-
նած են, որոնցմէ մէկուն մէջ ես Մնն-
դեան տօնը կատարեցի, որքան որ կրնայի
իմ պաշտօնեայիս հետ: Եւ ատոր յաջորդ
օրը եկեղեցւոյն քահանան մեռաւ, որուն
թաղման եկաւ բարձր երկիրներէն ինչ որ
եպիսկոպոս տասներկու վանականներով,
որովհետեւ Հայաստանի բոլոր եպիսկոպոս-

ներն ալ վանականներ են, և յոյներն ալ մեծ մասամբ:

«Եպիսկոպոսը ըսաւ որ այս տեղին մօտ եկեղեցի մը կար, ուր սուրբ Բարդուղիմէոս և նմանապէս սուրբ Յուդայ Թագէտս մարտիրոսացած էին. բայց ձիւնին պատճառաւ բաց ճանապարհ չկար: Ան դարձեալ ինծի ըսաւ, որ երկու մարգարէներ ունէին, մին առաջին կամ զլիսաւոր մարգարէն Methodius, որ իրենց երկրէն էր, որ պարզօրէն իսմայելացիներու մասին մարգարէացաւ, որուն մարգարէութիւնը կատարուեցաւ Սարակինոսներով. միւս մարգարէն կը կոչուի Ահարոն (Acacron) որ, երբ մեռաւ, գուշակեց Նստողաց ազգի մը մասին, որ հիւսիսէն պիտի գային» ըսելով:

«Թէ անոնք պիտի տիրապետեն Արեւելքի բոլոր երկիրներուն և պիտի խնայեն Արեւելքի թագաւորութեանց՝ որոնց օգնելու համար Արեւմուտքի թագաւորութեանց տիրապետութեան համար, և անոնք պիտի տիրանան հիւսիսէն հարաւի երկիրներուն և պիտի գան Կոստանդնուպոլիս, և պիտի առնեն Կոստանդնուպոլսոյ դուռը: Եւ անոնցմէ մէկը որ պիտի կոչուի կնոջ մարդ, պիտի մտնայ քաղաքը, և տեսնալով եկեղեցիները և արարողութիւնները ֆրանքներուն, պատճառ պիտի ըլլայ զինք մկրտելու, խորհուրդ պիտի տայ ֆրանքներուն թէ ինչպէս անոնք կրնան սպաննել թագաւորաց կայսրը, և հոն անոնք պիտի չփոթին: Իմանալով այս, ֆրանքները որոնք երկրին մէջտեղը պիտի ըլլան, ինչպէս ի Երուսաղէմ, պիտի յարձակին թաթարաց վրայ և պիտի չըջապատեն: Եւ շնորհիւ մեր ազգին օգնութեան, այսինքն՝ հայոց, պիտի հալածեն զանոնք, այնպէս որ ֆրանսացի թագաւորը իր արքայական գահը Պարսկաստանի Taurinum քաղաքի մէջ պիտի հաստատէ, և յետոյ բոլոր արեւելեան երկիրները և բոլոր անհաւատ ազգերը պիտի դարձուն քրիստոսի հաւատքին և աշխարհի վրայ պիտի ըլլայ այնպիսի մեծ խաղաղութիւն, որ ողջ երբ պիտի ըսեն մեռածներուն, «աւա՛ղ ձեզ թշուառներուդ, որ մինչեւ այս ժամանակները չապրեցաք»:

«Եւ ես կարդացի այս գուշակութիւնը Կոստանդնուպոլիս՝ հոն մնացող հայերու կողմէ բերուած. բայց կարեւորութիւն

չտուի ատոր: Սակայն, երբ եպիսկոպոսին հետ խօսեցայ, մտաբերելով, աւելի ուշ չաղիր եղայ: Բայց ամբողջ Հայաստանի մէջ այս գուշակութեան կը հաւատան ուշ ժով, ինչպէս որ կը հաւատան աւետարանին...»:

Պ. Քիւրտեան իր ծանօթագրութեանց մէջ կը խոստովանի թէ հայ եպիսկոպոսին՝ Rubruquis յիշած այս երկու գուշակ մարգարէներուն՝ Methodius և Acacron ի մասին որոշ ճշդում մը չկրնար ընել և գոնէ չյիշատակեր նոյն երկու մարգարէութեանց գոյութիւնը հայ մատենագրութեան մէջ:

Մեր ուսումնասիրութեանց մէջ պատահած ըլլալով նոյն երկու մարգարէութեանց, յարգելի յօդուածագրին ծանօթագրութեանց իր լուսարանութիւն կը գրեմ հետեւեալը:

Ա. ՄԵԹՈՏԻՈՍ

Եւսեբիոս եկեղեցական պատմիչը չ'յիշատակեր Մեթոտիոսը որ գրած է ընդդէմ Որոգինէսի, Յերոնիմոսէն միայն գիտենք թէ ան եպիսկոպոսն էր Ողիմպոսի և ոչ թէ Պաթարոյի, և նահատակուած է 311ին Դիոքիտիանոսի օրով: Դեղեցիկ ոճով մատենագիր մ'է, և իր բոլոր գրուածքները Պղատոնի նման տրամախօսութեան ձեւը ունին: Իր աստուածաբանութիւնը նման Երանոսի, աւանդական է և հաստատուն: Ուսերիմ հակառակորդ մ'էր Որոգինէսի: Իր յունարէն գրուածքներէն միակը՝ որ ամբողջութեամբ կը գտնուի, կը կոչուի խրախմսմի կամ յաղագս կուսութեան. յարութեան վրայ իր յունարէն գիրքերն ամբողջ չեն. ան ունի նաեւ գրուածքներ որ կան միայն սլաւերէն լեզուով. ընդդէմ Պորփիրի գրուածքներուն շատ յարգ կ'ընծայէ Յերոնիմոս, բայց անոնցմէ քանի մը հատուածներ միայն մնացած են:

Միխայէլ Ասորի աղաւաղեալ կերպով կը յիշէ Մեթոտիոսի անունը. Լանկուա գաղղացի հայագէտը Ասորիին թարգմանութեան ծանօթութեանց մէջ հետեւեալ տեղեկութիւնները կուտայ Մեթոտիոսի մասին. «Մեթոտիոսի ընծայուած բոլոր գրուածքներն ըստ քննադատներու վաւերական չեն, տակաւին չեն կարողացած ճշդել իրեն վերագրուած մարգարէութեանց խմբագրութեան թուականը. անանունի մը

գործը կը թուի՝ որ սովորութիւն եղած է կոչել սուան Մեթոտիոսը:

Ը. զարուն Սիւնեաց Ստեփանոս եպիսկոպոս Մեթոտիոսի ընծայուած այդ մարգարէութիւնը հայերէնի թարգմանած է, և որ կը յիշատակուի մեր մատենագրութեան մէջ (տե՛ս Պատմ. նամակցին Սիւսկան, արարեալ Ստեփանոսի Օրբելեան արքայ. ի Սիւնեաց, Ա. հատոր, էջ 188-201), հետեւեալ խորագրով, Տեսիլ արքայն Մերոդի՝ եպիսկոպոսի պատրայ և Վիայի, յաղագս անցիկոյն, ներկայիս և ապառնացն, ասացուածք յԱստուածաշունչ զոց, զոր քարգմանեալ է Տեսն Ստեփանոսի՝ Սիւնեաց եպիսկոպոսի: Պրոսէ զաղիացի հայագէտն ըստեփանոս Օրբելեանի զաղիերէն թարգմանութեան աթիւ կը գրէ թէ Մեթոտիոսի գործերը, որոնց գլխաւորն է կոյսնոտ տաւալաւանի խաչակնիս յունարէն և լատիներէն հրատարակուած է P. Combifisի կողմէն, բայց ան մերժած է հրատարակել անոր մարգարէութիւնը: 1496-1516 Վեց անգամ հրատարակուած է տեսիլը. կայ նաեւ ուրիշ հրատարակութիւն մը որ աւելի հին է, բայց անթուական: Այժմ տեսիլքին յունարէնը չգտնուիր, բայց շատ հաւանական է որ յունարէնը գոյութիւն ունէր և Ստեփանոս Սիւնեցին անկէ թարգմանած էր: Քննադատներէն ոմանք կը հերքեն Մեթոտիոսի վերագրուած մարգարէութիւններուն վաւերականութիւնը, ուրիշներ, առանց ուղղակի ապացոյցներու, նոյն մարգարէութեանց հեղինակ կ'ընդունին Կ. Պոլսի պատրիարք Մեթոտիոսը, 842ին, և կամ ուրիշ համանուն մը՝ որ 1240ին կ'աթուակալէր միւսնոյն քաղաքին մէջ:

Մեր մատենագրութեան մէջ Մեթոտիոսի անուամբ գտնուած հատուածներուն Սիւնեցիին թարգմանածէն զատ՝ զոր յիշեցինք վերեւ, կայ նաեւ ուրիշ հատուած մը «Մրոյն հարեւ մերոյ Մերոսիմ Պատրիարք եպիսկոպոսի ի մեկնութենէ Դանիէլի մարգարէին, զոր արար ի հետ քանից իւրոց ի մեկնութենէ տաւալան չորից հողմոցն և չորից զաւանցն. սոյոց պատմութիւն չորից ինքնակալ քաղաւորացն, և վասն տիրելոյն հերթանացն, և յետին ժամանակին և ներքինացն որ յինչոց է. և վասն քաղաւորացն որ փոխարեցան, և վասն զարսեան Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ» (տե՛ս Մատենադարանի հայկական քարգմանութեանց նախնեաց, էջ 561-564): Մեր թարգմանիչներէն Եղիշ Կողբացի՝ Մեթոտիոսի «Վասն անձնիշխանութեան» գործէն քաղած ու զետեղած է իր «Եղծ աղանդոց»ին Ա. և Գ. գիրքերուն մէջ, ըստ հետազոտութեան (1895) Հ. Գ. Վ. Գալէմբեարեանի:

Բ. ԱԳԱԹՐՈՆ

Rubruquisի յիշած երկրորդ մարգարէն պէտք է ըլլայ Ագաթրոն (Agathon). ան կ'անուանէ զանրկա ACACRON, և թարգմանիչ յոգուածագիրը կը հասկնայ Ահարոն. երկու առումներն ալ սխալ են. մեր ձեռագրաց մէջ յիշատակուած նոյն մարգարէին անունն է Ագաթրոն, թէև անոր ժամանակը անյայտ, և գործին թարգմանութեան թուականը անորոշ: Մարգարէութեան վերնագիրն է հետեւեալը. «Ագաթրոնի անյայտ փիլիսոփայի ասացեալ վասն քարի ժամանակին, և վասն սուրբ քաղաւորացն որ յայտնեցն են. և վասն ազգին Նեոնոց կործանման. և դարձեալ վասն քան և չորս քաղաւորացն որ արձակեցն են իբրեւ գլխաւոր և զարեւարալ զաւան և ապականեցն զերկիր, որ են Բաւոնի և Քուշանի, և կոչին Լիւի, և վասն պիղծ և անտաւոր Նեոնիս որ յայտնեցն է և դարձեալ կործանեցն է զօրութեամբ սուրբ խաչին, և վասն անեղ և տակալի զաղսեան Որդոյն Աստուծոյ և հասցնման արարոց և մեղաւորաց»:

Ուրիշ օրինակ մը նոյն գրուածքին՝ տարբեր խորագիր մը ունի «Ագաթրոն հայրապետի ասացեալ վասն յարուցման առաջիկայ քաղաւորաց փոխնաց»։ Գրչագիրներէն ոմանք կը գրեն «Տեսիլ արքայն Ագաթրոնի», և ուրիշներ կ'ընծայեն Մեծին Ներսիսի, ինչպէս կը կարգաւոր ձեռագիր ճառընտիրներուն մէջ: Մեր Ս. Ներսէս Շնորհալին իր «Ողբ Եղեմիոյ» գործին մէջ կը գրէ հետեւեալ տողերը և թերեւս վերի տողերուն ակնարկութիւն մը կ'ընէ.

«Շարժէ կրկին զազգըն Ֆրոսանկ՝
Անհուն հեծեալ և հետեւակ...

Ձի եկն եհաս աւուրց մերոց

Չոր ասացին անաց բոռոց

Եւ ի տրեւ լեշանս ի զրոց

Տեսաք մրսօք քէ ք զայոց»:

Հ. Ղ. Ալիշան իր «Շնորհալի եւ պարագայ իւր» գրքին մէջ (էջ 182) կը խօսի այս մարգարէութեանց մասին, «Ոթոն Փըրլիջինկայ եպիսկոպոսը կը պատմէ որ զըրեթէ հայոց առ եւզինէոս Դ. Քահանայապետ զրկած նուիրակութեան ժամանակ յորում եւ խաչակիր զօրք հանելու հրաւէրք եղան, մարգարէական զրուած մը հրատարակուեցաւ այն ստեն տիրող Ֆըրանկաց Լուսովիկ է. թագաւորին վրայօք՝ իբր թէ Կիւրոսի պէս պիտի տիրէ Բարեւլունի եւ Արեւելից, իր վարդապոյն զօշնները պիտի թռչէին ինչուան Հերակլիայ քաջարութեանց տեղուանք, եւ ուրիշ խըրթին եւ անիմանալի խօսքեր, զոր մեծ յարգութեամբ կ'ընդունէին Ֆրանկք՝ նաեւ բարեպաշտ անձինք եւ ոմանք կը կարծէին թէ Սիրիլական գրոց մէջ գտնուած է. ոմանք ալ թէ Աստուած յայտներ է հայու մը: Մեր մէջ Ագաթրոնի, Մեթոտիոսի եւ Մեծն Ներսիսի անուամբ գոյհակական զրուածք կան՝ աւելի աշխարհիս վերջի ժամանակին վրայօք, արդեօք անոնցմէ մէկն է Ոթոնի յիշած յայտնութիւնն առ հայն՝ թէ բոլորովին այլ ինչ է»:

Նոյնպիսի զրուածք մը կ'երեւայ նաեւ Ս. Էջմիածնայ ձեռագրաց մատենադարանին ըստ կարինեան ցուցակի թիւ 1986 ձեռագրին մէջ, Աքանագինեայ անունով եւ հետեւեալ խորագրով. «Վասն գալստեան Նեոփն Աքանագինեայ աւանդալ»: Սակայն չէ ճշգրտած թէ ինքնագիր երկասիրութիւն մ'է թէ թարգմանութիւն. (տե՛ս, անդ, էջ 276—278)

Այս տողերէն դուրս, պատշաճ է աւելցնել թէ մեր մատենագրութեան մէջ ունեցած ենք առաքելաշնորհ Հայրապետներ՝ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ, ըստ Ագաթանգեղոսի, Մեծն Ներսիս Պարբեւ, ըստ իր կենսագրին՝ հաւանաբար Ս. Մեսրոպ—Մաշտոցի, (տե՛ս Սոփերք Հայկականք. Զ. Դիրք), եւ Սահակ Պարբեւ Հայրապետ, ըստ Փարպեցոյ, մարգարէական ոգով տեսիլներ ունեցան հայ եկեղեցոյ, հայոց աշխարհին եւ հայոց իշխանութեան վերաբերութեամբ:

Մեր ձեռագրաց մատենադարանին Թ. 154 ձեռագրին Բ. հատորին մէջ կը գտնուին Պոստորացի Հիպպոլիտ եպիսկոպոսի եւ վկային (Դ. դար) մարգարէական ճա-

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

Ն Ի Ի Թ Ե Ր

ՊՈՒԼԿԱՐԱՅԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

(Շար. Սիոն 1933 թ. 279 էջ)

Հայք ի Թոնովա.

Այսօր միակ Հայ ընտանիք մը ունի Թոնովան, որ ժամանակին ճոխ եւ հարուստ Հայ գաղութ մը ունէր: «Ռուսճուգ, Ռազկրատ, Թոնովա, այս կողմերը հաւանապանաբար կազմակերպուած ուղղափառ Հայ համայնքներ գոյութիւն ունեցած ըլլան Ժ.Գ. եւ Ժ.Դ. դարերուն մէջ. ժամանակի ընթացքին, զժբախտ պարագաներու բերուածով, անոնց մէջ մասը ապաստանած ըլլալու է Թրանսիլվանիա եւ Մոլտա-Վալաքիա, իսկ միւս մասը հետզհետէ ձուլուած տեղացիներուն հետ: Այս ամէնքը խորունկ ուսումնասիրութեան կը կարօտին»⁽¹⁾: Յաւալի է որ ի վիճակի չեմ այդ խորունկ ուսումնասիրութեան ձեռք դարնել, այդպիսի աշխատութեան մը համար պուլկարերէն գիտնալ կարեւոր է, սակայն զժբախտաբար մեծ պատերազմի ընթացքին իմ Ֆիլիպէ երեք տարուան միջոցին սորված պուլկարերէնս այսօր բոլորովին մոռցած եմ: Որով հակառակ ցանկութեանս կատարեալ ուսումնասիրութիւն մը չպիտի կարենամ տալ, այլ պիտի բաւականանամ այն աղբիւրներով որոնք ինծի մատչելի են,

ները թարգմանութեամբ նախնեաց, հետեւեալ վերնագրերով. «Երանելոյն Հիւպոլիտեայ եպիսկոպոսի եւ վկայի վասն կասարածի աշխարհի եւ վասն նեոփն եւ յերկրորդ գալուստ Տեառն մերոյ Յիսուսի Բրիսուսի», զարձեալ «Տեսիլ Դանիէլի եւ մեկնութիւն Հիպոլիտեայ Պոստորացոյ վասն գալստեան նեոփն եւ կասարածի աշխարհի»:

ՄԿՐՏԻՉ ԵՊՍ. ԱՂԱՒՆՈՒՆԻ

(1) Փ. Պոլսոյ Հայ գաղութին ծագումը եւ անոր եկեղեցին 1675-1828-1929: Երուսաղէմ. փէրմահ-ճեան: Կ. Պոլիս 1929 տպ. Նոր Տառ, էջ 23:

որոնք արդէն կրնան տալ ընդհանուր գաղափար մը, ուրիշ պուլիարագէտներու պարտք թողելով պուլիար աղբիւրներէ օգտուելով զանոնք հայ պատմա-գրականութեան ներկայացնելը:

Պուլիար պատմութեան մէջ ակնարկութիւններ կան Թոնովա գտնուող Հայերու մասին շատ հին ժամանակներուն իսկ: ԺԳ - ԺԴ. դարուն Թոնովայի պատրիարք Եւթիմիոս աղանդաւորներու մասին գրած թուղթին մէջ կը յիշէ Պաղիկեաններ, Մանիքէականներ եւ Հայեր: Այս Հայերը, որ զատ կը յիշուին միւս աղանդաւոր հայերէն, հաւանաբար ուղղափառ հայ գաղթականներ էին:

Թոնովայի մասին առաջին հին հայ յիշատակութիւնը ԺԳ. դարէն ձեռագրի մը միջոցաւ կը հասնի: «Յանուն Աստուծոյ եւ Առաքելս որ եկի ի Թոնովայու կարգեցայ ի թուականին Հայոց ի 21 (1258) որ աւր մայիս է (7). և ձեռնադրեցայ յուլիս ամսոյ 12 (26) որ են ի կարգմանէ մինչ ի ձեռնադրութիւնն աւուրք Կ (60) ի թագաւորութեան Պուլիսարաց Կատընդեայ որ եղեւ ի փոխումն Կեո Միխայլայ որդւոյ Հաւանայ զոր սպան Կալայման իր հարեղբոր որդին եւ ի քահանայութիւն իմ եղեւ ինձ աւզնական Կալի եւ Հաննէս եղբայր իւր Բ (2) զահեկան առ ի յիշատակ իրենց եւ ծնաւդաց իւրեանց Գորգի եւ Հոսփեայ»: Տարբեր գրչէ եղծուած թանաքով «21» (1273) ելաւ նետող ասզն և ապականեաց զասզն Յունաց»⁽¹⁾:

Վերի Յիշատակարանին մէջ յիշուող Կեո (= Կիո) Միխայլայ որդւոյ Հաւանայն եւ կը նոյնացնեմ Յովհաննէս Դ. Լասկար (1258 - 1259) Բիւզանդիոնի կայսեր հետ: Թէև ձեռագիրը կամ յիշատակարանը Թոնովա գրուած չէ, սակայն կարևորը այն է որ հոն կը ներկայանայ քահանայանալու խնդրանքով Թոնովայի Առաքել, որ Թոնովայէն կը մեկնի և 1258 մայիս 7ին կու գայ հոն ուր յիշատակարանը գրուած է, և որուն սակայն ուր ըլլալը չի յիշուիր: Այսուհանդերձ քիչ մը ուշադրութեամբ կրնանք գտնաւ. ըստ իս գրութեան վայրը

Կ. Պոլիսն է, որ ըստ երևոյթին հին այդ դարերուն ալ Պալքանեան թերակղզւոյն հայ գաղութներուն կրօնական կեդրոնն էր: Ասկէ զատ գրիչը քաջ ծանօթ է Պոլսոյ մէջ տեղի ունեցած դէպքերուն, Կիո Միքայիլի Յովհաննէս Դ. Լասկար որդւոյն սպանութիւնը իր հօրեղբորորդի Կալայմանէ: Իսկ 1273 ի կարճ յիշատակարանն ալ ցոյց կու տայ որ ձեռագիրը մինչև այդ ժամանակ դեռ Կ. Պոլիս կը մնար, և գրիչը ծանօթ էր նետողաց և Յունաց միջև պատահած դէպքերուն: Անշուշտ լաւ ծանօթ է որ Կ. Պոլսոյ մէջ այդ ատենները Հայերը առնուազն եկեղեցի մը և բարգաւաճ գաղութ մը ունէին:

Առաքել Թոնովայի 1258 մայիս 7ին քահանայացու կը կարգուի, յուլիս 26ին կը ձեռնադրուի, որմէ վերջ անշուշտ Թոնովա վերադարձաւ: Այս կարծիքիս պատճառը սա է որ ան Թոնովայէն զրկուեցաւ իբր քահանայացու, անշուշտ Թոնովայի հայ գաղութին փափաքով. թող որ որոշ կը յիշուին Կալի և Հաննէս եղբայրները որոնք երկու դահեկանի նիւթական օժանդակութեամբ զինքը կը քաջաւերեն առ ի յիշատակ իրենց և ծնաւդաց իւրեանց Գորգի և Հոսփեայ: Անշուշտ ասոնք անուններն են Թոնովայի հայ գաղթականութեան այն ատենուան անդամներուն մէկ ընտանիքին:

Նկատի առնելով այս յիշատակարանը եւ կը համարձակիմ ենթադրել որ ԺԲ-ԺԴ. դարերուն արդէն Թոնովայի մէջ կար հայ գաղութ, որ ունէր եկեղեցի մը, ուր քահանայի պակասը զգալի ըլլալով Առաքել Թոնովայի զրկուեցաւ Կ. Պոլիս քահանայ ձեռնադրուելու համար, եւ քահանայանալէ վերջ ետ դարձաւ Թոնովայ:

(3)

Յ. ԳԻՒՅՏԵԱՆ

(1) Յուցակ Հայ 2եռ. Ս. Նշանի վանուց ի Սեբաստիա: Թորգ. Եպս. Գուշակեան: Հանդէս Ամսօրեայ 1925 էջ 581:

ԱԿԱՄԱՅ ԱՆԴՐԱԳԱՐՁՈՒԹԻՒՆՔ

Զուր ջան եւ ընդունայն վաստակ է այն՝ որուն կը թուի ձեռնարկել Բագնալիկի խմբագրութիւնը, իր թանկագին էջերը յատկացնել ձգտելով դաւանական մանրութեք վէճերու, որոնց «աստուածաբանական» շահեկանութիւնը շատոնց վերջացած է, յաճախ ըստած ու գրուած ըլլալով արդէն կարեորը այդ մասին: Զուր ջան՝ որովհետեւ կը տեսնենք որ յաճախ երեւակայութիւն է կը հնարուին առարկելի կէտեր, դանոնք յետոյ հերքելու մարմաջով միայն. ու երբեմն գրողը իր մտածումին պատկերն է որ կ'առարկայացնէ, այսինքն աչքին առջնի գրուածքին մէջ կը տեսնէ ինչ որ չկայ սակայն հոն: — Առաջին պարագային կը պատկանին խոստովանութեան և պատարագի խորհուրդներուն մասին Հ. Գր. Սարգսեանի դիտածները նոյն Հանդիսարանի անցեալ տարուան վերջին թիւի նախօգոյցումի մը մէջ: Պէտք էր դիտնար, զոր օրինակ, թէ Հայ Եկեղեցին հրապարակային խոստովանութենէն զատ, զոր կը կիրարկէ պատարագիչ քահանային համար, ունի մանաւանդ առանձնակոն և մանրամասնաւ խոստովանութիւնը՝ Ա. Հաղորդութեան արժանաւոր չափահասներուն համար. իսկ փոքրիկներու կամ պատանիներու համար աւելի օգտակար կը նկատէ խմբական ձեւը, զոր աւագերէցը կամ խոստովանահայրը կը տնօրինէ ի հարկին: — Նոյնպէս գիտնալ պարտ էր թէ զոյացափոխութեան սկզբունքը օտար չէ բնաւ Հայ Եկեղեցւոյ վարդապետութենէն, քանի որ, պատարագամատոյց խորհրդամատեանին մէջ իսկ կը յայտարարենք թէ՛ թէ և ոչ նիւթապէս, բայց «ստուգապէս» կամ «ճշմարտապէս» հացը մարմնի և գինին արիւնի կը փոխարկուի. ու, այդ միաբնով է որ «խորհրդականութիւն մարմնոյ և արեան»ը կը հասկնանք ոչ թէ խորհրդապատկեր մարմնի և արիւնի, այլ խորհրդականօրէն, այսինքն մեզի համար անիմանալի խորհրդով մը մարմնի և արիւնի փոխարկուած: — Երկրորդ պարագային կը պատկանի Քաւարանի հարցը: Մենք նոյն յօդուածով յառաջ բերուած Միւթար

Գօշեան հատուածին մէջ ոչինչ կը գտնենք Քաւարանի մասին, ո՛չ բառ և ո՛չ իմաստ: Զկայ այդ մտօք որ եւ է իմաստ, վասնզի եթէ ննջեցելոց համար մատուցուած աղօթքի և պատարագի ակնարկութիւններն են որ այդպէս խորհիլ կուտան յօդուածագրին, այդ աղօթքներուն նպատակն է խնդրել Աստուծմէ որ քաղցր լինի անոնց դատաստանը, վերջին հատուցման միջոցին: Քաւարանի սկզբունքը, որ, թէ և Եկեղեցւոյ Հարց ոմանց կողմէ Դ. դարէն ի վեր երբեմն երբեմն իրրեւ անձնական մտածութիւն յայտնուած, բայց հազիւ թովմա Աթուինացիէն բանաձեւեցաւ ԺԳ. դարուն, և ԺԵ. ին՝ վերջնապէս կաթողիկ Եկեղեցիէն ընդունուեցաւ Փլորենդեան ժողովին մէջ՝ իբր վարդապետութիւն, երբեք չէ ընդունուած ոչ միայն մեր այլ նաեւ բոլոր Արեւելեան Եկեղեցիներէն: Ասոնց տեսութեամբ, մինչև վերջին տիեզերական յարութիւնը, հոգիները կը զբոսնուին, երկրի վրայ իրենց ապրած կեանքին համեմատ, երանեալ կամ ապերձանիկ վիճակներու մէջ. դատաստանէն ետքն է որ երանութիւնը կ'ըլլայ կատարեալ, և տանջանքները՝ վերջնական: Այն հոգիները, որոնք աշխարհէն մեկնած են հաւատքի և զղջումի զգացումներով, բայց առանց ժամանակ ունենալու որ այդ զգացումները պտղաբերուին բաւականապէս, կրնան անշուշտ օգտուիլ իրենց համար մատուցուած աղօթքներէն և բարեգործութիւններէն. մանաւանդ թէ, իրենք ևս, իբրեւ աղատ էակներ, ատակ են միշտ դէպի բարին դառնալու և կատարելութեան ուղղութեամբ աւելի յառաջանալու: Այսինքն քրիստոնէական մտածումին մէջ չի կրնար երբեք չլինել զաղափարը քաւարեան, զոր հոգին, զերեզմանէն անդին ալ, կրնայ ընդունիլ միշտ իրեններուն աղօթքովը և իր ազատութեամբ. բայց այսչափ միայն՝ ոչ աւելի. Քաւարան, և ոչ Քաւարան, որ պարզապէս կը նշանակէ տակաւին երանելեաց հետ դասուելու արժանի չեղողներուն՝ կրակով (ignis purgatorius) մաքրութեան գործողութիւնը կամ վայրը:

Սկիզբէն իսկ, և մինչև վերջ, Քաւարանի զաղափարը ընդունած չըլլալու համար է անշուշտ որ մեր մէջ չէ եղած երբեք բուն բառն ալ, զի Purgatoire աւելի

հարազատորէն պիտի թարգմանուէր «մաք-
րանոց» կամ «մաքրարան», ինչ որ աւելի
ճշտիւ կը համապատասխանէ լատիններէն
բառին քիչ մը թանձրացեալ իմաստին: —
Չենք կրնար վերջացնել Հ. Գ. Ս. է ստորա-
գրուած այդ յօդուածին առթիւ այս քանի
մը նկատողութիւնները, առանց մեր խորին
վիշտը յայանելու այն ժպիրհ վերաբերմուն-
քին համար զոր անոր գրիչը ցոյց կուտայ
Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ Հաղորդու-
թեան Ս. Խորհուրդին համար, սնվաւոր և դա-
սապարսկի կոչելով զայն: Դիտել կուտանք
իրեն թէ այդ Ս. Խորհուրդն է սակայն,
զոր նոյնութեամբ ընդունած և դաւանած
են մեր Ս. Եկեղեցւոյն բոլոր Հայրապետ-
ներէն, վարդապետներէն և նահապետներէն
անոնք ևս, զորս իրենք ալ կը փառա-
ւորեն իրրեւ սուրբեր, և թէ Լատին Եկե-
ղեցին իսկ, հակառակ ծիսական և նոյն
իսկ դաւանական ինչ ինչ տարբերութիւն-
ներու, կ'ընդունի Արեւելեան միւս Եկե-
ղեցիներուն բոլոր Խորհուրդները:

«Բազմավէպ»ի նոյն թիւին երկրորդ
յօդուածը, «Դատապարտուած յօդուածի
մը առթիւ» վերնագրով, խմբագրութենէն
ստորագրուած, խոնում մըն է ափ յափոյ
նետուած միտքերու, որոնց մէջ ըսուած է
ամէն անկարեւոր և անարժէք բան, չըսե-
լու համար միակ կարեւորն ու էականը:
Հարցը Գոռեղեանի այն «զարմանահրաշ»
յօդուածին մասին է, որ փառաւորած
էր Բազմավէպի անցեալ Մայիսի թիւը, և
որ հրաւէր մըն էր, ուղղուած՝ Անթիլիասի
կիլիկեան կաթողիկոսութեան վեհ. Գահա-
կալին և իր Ս. Աթոռակցին, ազգը կա-
թողիկոսութեան առաջնորդելու համար: Գը-
ռուղեանի այդ գրուածքը, «լուրջ ուսում-
նասիրութիւն», (ո՛հ, կարի է առասպելը),
«մեր ազգային գոյութեան ճգնաժամին
թերեւս միակ յուսացուած փրկորար խա-
րիսխը» եղած նիւթ մը կը յուզէ եղիւր:
Ըսել կ'ուզուի կարծեմ թէ հայ ազգը պիտի
փրկուի եթէ կաթողիկ դառնայ: Պէ՛տք էր
արդեօք որ այս դարուս մէջ ալ դեռ լսէինք
կրօնաքաղաքական սակարկութեան հին-
ցած այս խօսքերը, որոնցմով անցեալին
մէջ Հոռովմ այնքան պատրանքի ենթար-
կեց ինքզինքը և ուրիշները: Յետոյ, Բա-
րիզի, Պերլինի, Միլանի և Վիեննայի նման

«լուսազդեցիկ» կեդրոններու մէջ «խոհա-
կան և բանիրուն» անձեր կան եղեր (լուրջ
հայեր ըսել կ'ուզէ), որոնք «թրեհց խիղ-
ճին մէջ կիզիչ հարցում մը կը լսեն եղեր
անդադար թէ ինչո՞ւ տակաւին կը տա-
տամսին յայտնելու հոռովմէական եկեղե-
ցւոյ ուղղափառ ճամարտութիւնը». որմէ
պէտք է հետեցնել միայն թէ մեր պատ-
ուական Հայրերը, այդ քաղաքներուն մէջ
օրն ի բուն հաւատորսական աշխատու-
թեանց լծուած, ամէն տեղ մերժումի
փափկանկատ պատասխաններով են զիմա-
ւորուած:

Այդ ցնորաբանութեանց կը յաջորդէ
զայրոյթի ժայթքում մը կիլիկեան մեր
զոյգ կաթողիկոսներուն դէմ, որոնք փո-
խանակ համակամ ոգւով ընդառաջելու՝
ընդհակառակն դատապարտեր են Գոռեղ-
եանի զառանցանքները և նոյն ատեն
«Բազմավէպ»ը, որ այնքան հապճեպ հիւ-
րենկալութեամբ լայն բացեր էր անոնց
առջև իր էջերը: — Յետոյ, Պետրոսի առա-
ւաքելապետութեան, Հոռովմի՝ քրիստո-
նէական եկեղեցւոյ կեդրոն լինելու, Լու-
սաւորիչին մինչև մեր վերջին հայրապետ-
ներէն և պատրիարքներէն ամենէն պատ-
ուականներուն դէպի Հոռովմ հակուած լի-
նելուն վէպը և, ի վերջոյ և ի լրումն ա-
մենայնի, կիլիկեան կարգ մը հայ կաթո-
ղիկոսներու և թագաւորներու Հոռովմի հետ
թղթակցութեանց բորբոսած փաստը, և
մանաւանդ Լուսաւորիչի Հոռովմ զացած լի-
նելուն առասպելը, զոր «Բազմավէպ»ի
յօդուածի մը մէջ հիւսելէն պէտք է քաշուէր
որ և է զրիչ, որ քիչ շատ կը հասկնայ թէ
ի՛նչ է պատմական քննադատութիւնը:

Ահա այս ամէնը, կը կրկնենք, անարժէք
և անդրադարձութեան իսկ անարժան այս
պառաւական զրոյցները, խառն ի խուռն,
աջ և ահակ փռած միջոցին, խմբագիրը
անօրինակ արժնամտութիւնը կ'ունենայ
յանկարծ հարցնելու թէ ի՛նչ էին մեր զոյգ
կաթողիկոսներուն կողմէ Գոռեղեանի դէմ
արձակուած այդ դատապարտութեան անեւ-
շնոյղ ոգին, պատճառն ու նպատակը:
Ի դէպ, Հ. Խմբագիր, լաւագոյն չէ՞ր լիներ
միթէ որ յետ երկար նաւարկութեանց
Դալիֆօրնեան ափերէն մինչև Հաղբին
անդնդոց այդ խաղաղիկ դողը ժամանած
այդ «լուրջ ուսումնասիրութիւն»ը կար-

դացած ատեննիդ, կամ գէթ տպարան յանձնելէ առաջ, նոյն այդ հարցումը, ճիշդ այդ բառերով ուղղէիք նախ դուք ձեզի, իմանալու համար թէ ի՞նչ էր արդեօք այդ գրուածքը «ներշնչող ոգին, պատճառն ու նպատակը», Հռովմէական ճշմարտութեան սէրն ու անկեղծ համոզումը թէ ալիքներուն հետ կռուելէն յոդնած լուրորդի մը՝ օձին փաթթուելու ճարահատ ճիգը: Պիտի ըմբռնէիք այն ատեն փութով՝ թէ ի՞նչ փուտ ոստի մը վրայ գրած էք ոտքերնիդ, և պիտի զգուշանայիք անկումի վտանգէն:— Դիտել կուտանք ձեզ սիրով, որ եթէ երկօքին կաթողիկոսունք, Կ. Պոլսոյ Կեդր. Կրօն. Ժողովը և ուրիշ շատեր վշտակրեցան այն ատեն այդ գրութիւնն ընդունած լինելնուդ համար, ատիկա պատիւ մըն էր պարզապէս չափաւոր, զգաւոր եւ, քիչ բացառութեամբ, ընդհանրապէս ուղղամիտ այն ոգիին, որուն, վարժեցուցած էին ձեր նախնիք զմեզ ամէնքս, ազգին բոլոր նուիրական արժէքներուն հետ, անոնց ամենէն նուիրականին՝ իր եկեղեցիին հանդէպ Ս. Ղազարի մէջ ցոյց տուած իրենց վերաբերմունքովը: Կը ցանկանք ի սրտէ որ «երանաւէտ կըղզեակը» չվրդովուի նոր ու խռովիչ ամպերով, որ Ազգին և իր եկեղեցիին այս տագնապեալ գրութիւնը շահագործելու իժը ներս չտողտակի անոր ամերէն, որ դադրիք այլ ևս մեզի խօսելէ Առաքելապետի, «Դու ես վէմ»ի, «Կրունք դժոխաց»ի հարցերու մասին, որոնց բուն տարողութեանը խելամտած է այլ ևս ամէն ոք, և որոնց իրական հասկացողութիւնը անթերի է այլ ևս ամէնուն համար շնորհիւ բուն իսկ Հռովմի փարախէն դուրս եկած անուանի աստուածաբաններու իսկապէս լուրջ ուսումնասիրութեանց: Կ'ուզէինք որ գիտնայիք թէ գիտենք ամէնքս եկեղեցւոյ պատմութենէն նոյն իսկ՝ թէ Լնդհանրական եկեղեցւոյ միութիւնը պիտի չկոտորակուէր բնաւ, և անգամ մը փշրուելէ վերջ պիտի վերահաստատուէր նոյն իսկ կրկին, եթէ Ս. Պետրոսի յաջորդները կարողացած ըլլային ի մտի՝ մանուսանդ թէ ի սրտի ունենալ իրենց մեծ նախորդին մեծագոյն պատուէրը. «Մի՛ իրրեւ տիրելով վիճակաց...»:

*

Անցնելով «Բազմավէպ»ի միւսնոյն թիւի «Հանդէս Հանդիսից» բաժինի յատկապէս զմեզ շահագրգռող կէտերուն, քաջաբան թանի մը քառնկիւնները ընդունելէ վերջ, կ'արձանագրենք միայն մեր զարմանքը՝ ի մասին Տ. Արտաւազդ արքեպս.ի «Նըկարագիր Օշին թագաւորի ձեռագիր ժամագրքին» անուն աշխատութեան սկիզբը վկ. Բարգէն Ս. Կաթողիկոսի կողմէ գրուած յառաջարանին մէջ յայտնուած կարգ մը կարծիքներուն, որոնցմով կ'ուզուի բացատրել այդ դարուն երեւցած ինչ ինչ լատինամէտ յարումներուն շարժառիթները: Որ և է նոր լոյսի պէտք չկայ անշուշտ հասկնալու համար թէ Բարգէն Կաթողիկոսի նկատողութիւնները աւելի հաւատարմօրէն կը յիշեցնեն Հաղապսցիկներու եւ Զորոգնացիկներու հասկնալի նախանձաշուտութիւնը թէ Հ. Եղիա Փէչիկեանի դատողութիւնները՝ Քանեցիկներու և Պաղոսներու մտայնութեան աղօտ մէկ ցոլքը:

Կը զարմանանք նոյնպէս որ մեծարգոյ Հայրը յօժար չի թուիր ընդունելու թէ չորս Աւետարաններուն միջեւ ընդհանրապէս, եւ առաջին երեքին եւ չորրորդին միջեւ մասնաւորաբար, տարբերութիւններ կան պատմագրական տեսակէտով: Ճիշդ չէ բոլորովին ըսել անշուշտ թէ հին Աստուածաբանութիւնը բոլորովին աններող է այս մասին. բայց եթէ լինէր իսկ, միթէ պիտի յանձն առնուի՞նք մերժել քրիստոնէութեան և Ս. Կրոց պատմութեան վերաբերմամբ նոր հետազոտութեանց դիտական լոյսերը: Ի՞նչ պիտի լինէր այն ատեն մեր զիրքը Դոմինիկեան Հարց կողմէ չար ի չար հրատարակուած աստուածաշնչական հետազոտութեանց եւ քրիստոնէական հնախօսութեան և Ս. Կրոց հանրագիտարանները ամէն օր ստուարացնող խորհմուտ ուսումնասիրութեանց հանդէպ: Եթէ այդպէս պէտք է լինէր իրօք, ի՞նչպէս կաթողիկ երեք Միաբանութիւններ պիտի կարենային երեք էմմաուսներ ցուցնել Երուսաղէմի մօտակայքը, իրարմէ անջատ: Եւ յետոյ, ի՞նչ հարկ այս կարգի զուտ գրական հարցերու մէջ կաթողիկի և բողոքականի հարց յուզել: Զկա՞ն միթէ երկուդած կաթողիկ մատենագիրներ, որոնք նոյնիսկ անհաւատ դիտականներէ ապացոյցներ քաղած լինին՝ զուտ քրիստոնէական հար-

ցերեւ զերարերեալ գիտական խնդրոց առթիւ:

Ի վերջոյ, ուրախ ենք անշուշտ որ «Բազմալէպ» ի անցեալ Սեպտ — Նոյեմբ. միացեալ թիւին Ուստաւորը ջանք կը դնէ չքմեղելու ինքզինքը՝ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ պաշտօնական յորջորջումին առթիւ իր ունեցած զանցառութեան համար. իր բացատրութիւնները սակայն, որչափ ալ անկեղծ, ինչպէս ինքը կը յայտարարէ, գոհացուցիչ չեն: Վերաւորանք չազդելու համար այնպէս չկոչելու եւ այսպէս կոչելու պատճառարանութիւնը կարկատանք է պարզապէս. իսկ «Յաւթուրիկ», չմիացեալ» եւայլն բառերը «փափկանկատութեամբ» միայն չգործածելու տրամախոհութիւնը, բաւական թափանցիկ, չըրթունքներէ աւելի սիրտերուն կը տանի միտքը...: Ուղիղ չէ բնաւ «Էջմիածնական»ը, ինչ զիտուած ալ գործածութիւն: Սխալ է խորհրդածել թէ քանի որ կաթոլիկ հայերն ալ Հայաստանեայց եկեղեցիին ծէսն ու լեզուն ունին, Հայաստանեայց եկեղեցի յորջորջումը ալ չի կրնար սեպականութիւն հայութեան միայն մէկ մասին: Հայաստանեայց եկեղեցին հայութեան մէկ մասը չէ լոկ, այլ անոր ամենաստուար զանգուածը, մայր զանգուածը, որմէ փրթած մասնիկներն են միայն միւսները: Այդ եկեղեցին այդպէս կը կոչուէր ի վաղուց անտի. «Հայոց եկեղեցի» կամ «Հայաստանեայց եկեղեցի», երբ դեռ չկային կաթոլիկ հայերը. իսկ անոնց լինելուն համար կամ լինելէն ետքը, մայր զանգուածը պարտաւոր չէր փոխել իր եկեղեցիին յորջորջումը. Եւրոպայի մէջ «Հին կաթոլիկ եկեղեցի» անունով համայնք մը կամ ազանդ մը կազմուելէ վերջ ուղիղ չէր որ պահանջողներ ըլլային որ կաթոլիկ եկեղեցին փոխէր իր յորջորջումը եւ կոչուէր «Իսկական Հին կաթոլիկ եկեղեցի»: Հայաստանեայց եկեղեցի. այս կոչումը այլամերժօրէն կը պատկանի հայութեան ազգային եկեղեցիին: Ուրախ ենք անշուշտ որ մեր կաթոլիկ եղբայրները, աննման այլեւս երբեմնի այն հայ կաթոլիկներուն, որոնք լոկ «կաթոլիկ ազգ» (= քաթոլիկ միլիթ) կ'ուզէին կոչուիլ, այժմ կը փափաքին որ իրենց ազգութեան անունը լսուի իրենց եկեղեցական կոչումին մէջ ալ: Արդ, իրենց այդ

գովելի փափաքին համեմատ իրենց եկեղեցական կացութիւնը ճշգրանաող միակ կոչումն է անշուշտ «Հայկական ծէս կաթոլիկ եկեղեցւոյ» յորջորջումը, որով արդէն կը ճանչնայ գիրենք Վատիկանը: Ու այդ կոչումին մէջ կ'երևի արդէն իրենց հայկական ազգութիւնը:

Ուստաւորը կրնայ արգար շնկատել, ըստ իր անձնական տեսութեան, բայց մեր օրինաւոր պահանջն է որ հայ ազգային եկեղեցին կոչուի Հայաստանեայց եկեղեցի. եւ ասիկա պատմութեան եւ միջազգային ըզզացման տեսութիւնն է ինքնին. այդպէս կոչած են զմեզ պետութիւնները եւ միւս եկեղեցիները, յոյն ու կաթոլիկը, եւ ուրիշներ, որոնց վաւերագիրներ բազմաթիւ են մեր ազգային եւ եկեղեցական դիւաններուն մէջ. ատոր համար է որ կը կոչուինք այդպէս. տարբեր կերպով գրուած հասցէներ կը կորսնցնեն միայն իրենց ճամբան: Այս շատ պարզ սկզբունքը խեղելու համար, ուստաւորը իրաւունք չունի սոփիստական հնարքներու դիմելու, կարողոս կուշտի գլխարկը ձեռնելու չափ: Թերթերուն մէջ կամ այլ աղբիւրով կըրնան «հոռովմէական հայ» կոչուած ըլլալ Հոռովմէն կախուած հայերը. մենք հայերս, չենք իջներ հոս, եւ աւելի ուղիղ կը զրտնենք «կաթոլիկ եկեղեցւոյ հայկական ծէս», կամ պարզապէս՝ «կաթոլիկ հայեր» կոչումը, այսինքն բան մը աւելի քան հայերս:— Իցի՛ւ սակայն որ այս շատն ալ քիչ չի գար հասկցողներու համար:

ԽՄԲ.

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

Պ Ա Շ Տ Օ Ն Ա Կ Ա Ն Ք

Ե Ո Ր Ե Ն Ե Ա Ն

Բ Ա Ն Ա Ս Տ Ե Ղ Մ Վ Ա Ն Ա Ն Թ Է Ք Է Ե Ա Ն Ի

Ուրախութեամբ կը տեղեկանամք խմբագրութեանս զրկուած շրջաբերական ծանուցանման մը քէ, այս փետրուարի 10ին, Բարիկի մէջ պիտի տօնուի Պ. Վ. Թէրէեանի գրական գործունէութեան ԲԱՆԱՏԱՆԵՂՄԱՆ Քաղցր է մեզ յուսալ քէ, ինչպէս քերթու մէջ Բանիցս տեղեկութիւններ տուեցան այս մասին, ուրիշ բազմաթիւ հայաշատ վայրերու մէջ եւս պիտի լինին այս առթիւ ազգային սիրոյ եւ յարգանքի սքանչելի արձան-յայտութիւններ, որոնց արժանի է ստուգիւ ազգասէր եւ մեծատաղանդ բանաստեղծը: Սիւն մասնակցելով այս ընդհանուր զգացմանը՝ կը մաղթէ որ տակաւին բազում տարիներ ապրի պատշաճական Յորելեալը, աւելի կենսաւետեցիւ համար հայ գրականութիւնը իր մասուր Բընարին այնքան ազնիւ ներշնչութիւններով:

Հետեւեալը այն գրութիւնն է զոր Ս. Արսուռն Սըրբազան Պատրիարքը այս պատշենութեամբ զրկած էր Յորելեանական Կեդր. Յանձնաժողովին ի Բարիկ:

Ա.գն. Տիար Լեւոն Կիւմրուկեան

Ասեմապէս **ՎԱՀԱՆ ԹԷՐԷԵԱՆ** Յորելեան Կեդր. Յանձնաժողովոյ ի Բարիկ

Խնդութեամբ եւ ի սրտէ կ'ողջունեմ Պ. Վ. Թէրէեանի Յորելեանի զաղափարը. զոր Պատ. Յանձնաժողովը որոշած է զործադրել:

Վաղուց ես անոր մէջ ճանչցած եմ մեր ամէնէն ազնիւ մատուորականներէն եւ պատուական զրազէտներէն մին, եւ իր բառասանմայ գործունէութեան վերջին քսանամեակին ընդհանրապէս միասին եղած ըլլալով միշտ իրեն հետ, ի վիճակի եմ վկայելու թէ ո՞րքան արժանաւոր գրականի մըն է որ կը պատրաստուի ազգը ուղղել իր համակրանքն ու մեծարանքը:

Վստահ եմ թէ ամէն կողմերէ իր թովիչ քնարին է որ մանաւանդ պիտի դառնան վաղը սիրտերը, յորելեանական արտայայտութեանց մէջ ճանաչով դնել աւելի բանաստեղծի՞ն ընծայուած սիրոյ չիւրմուքիւն մը:

Ոչինչ ունենալով հանդերձ ընդդէմ հանրային զգացման այդ շատ հասկնալի բերումին, ես կ'ուզէի ըսել միայն հոս թէ ամէնէն յարգելի բանը զոր ես նկատած եմ անոր մէջ, իր ինքնութեան խորքը նոյն իսկ, պարկեշտ եւ ազնիւ մարդու նկարագիրն է եղած միշտ: Այդ է իր տիրական գիծը, որ յատկանշած է զայն զրազէտի, հրապարակագրի, ուսուցչի, գործիչի եւ ազգային ղէմքի իր բազմակողմանի գործունէութեան մէջ:

Ամէնքը, իր հակառակորդներն անգամ, յարգանքով կանգ առած են իր այդ անառարկելի արժանիքին առջեւ:

Արդ, թոյլ կուտամ ես ինծի մատնանշելու թէ ա՛յդ է նաեւ զաղանիրը իր անտղիւտ բանաստեղծի մեծ տաղանդին, որով այսօր ամէնքս կը խանդավառուինք իր անունին առջեւ:

Մարութ հոգիէն միայն կրնայ ծնիլ հրայրքնեբու ամէնէն ազնուականին՝ Շմարիտ բանաստեղծութեան շնորհքը:

Թէրէեանի բնարը ամէն բանէ աւելի իր սրտին, իր ազնիւ հոգիին անկեղծութեան տուրքն է: Ոչինչ կայ անոր մէջ արուեստական եւ կեղծ: Ներշնչուած, խանդ, յոյզ, խորհուրդ, ամէն ինչ իր սրտէն կուգայ, եւ հոգեպէս ապրուած փորձառութեան մը տրորոքիւնն է որ լսելի կ'ընէ: Ասոր համար է որ, հակառակ հանգրիճուած գեղեցկութեան, որուն մէջ պարուրուած են իր տաղերը, եւ արուեստի զուսպ ու սեղմ տարուածքին՝ որով միշտ կանոնուած է իր մէն մի տողը, թուիչքի առողջ շունչ մը կը ծաւալի միշտ իր ամէն մէկ էջին վրայ:

Բանաստեղծներ կան, զորս զրազէտն ու անգրքազէտը մէկ հերքով կը կարգան ու կը ճաշակեն, անճիղ վայելքով: Աշուղի հոգեով օժտուածներ են անոնք: Հարկ է խոստովանիլ թէ այդպիսիներէն չէ Թէրէեան: Ձիւրը հասկնալով՝ այսինքն հաշակելով՝ համար, յաճախ բաւական չէ անգամ մը միայն կարգալ զայն, ու իմ խորունկ համոզումս է թէ ասիկա երբեք չի կրնար զժրասխտութիւն մը նկատուիլ իրեն համար զի գիտեմ ստուգապէս, պիտի ըսէի անմասպէս, թէ զինքը կրկին կարգալ տիրաբար՝ ի՛նչ կրկնակի հաճոյքի աղբիւր կ'ըլլայ սրտին ու մտքին հաւասարապէս: Որովհետեւ որքան զգացումին՝ նոյնքան եւ մտածումին բանաստեղծն է անկա, հմայիչ ձգողականութեամբ մը:

Ու այս պարագան է մանաւանդ որ բոլորովին ինքնուրոյն սեղ կը կուտայ իրեն մեր զրականութեան մէջ. իրեն նման ընտրելագոյն ուրիշ քանի մը բանաստեղծներու հետ: Արդարեւ, հեռու՝ զգացումներու խաղանքով խանդավառելու երեւն յոյժ վրտապաւոր կերպէն, մտածումին ուժով եւ գեղեցկութեամբը ներգործելու ձգտումն է որ ունի մանաւանդ ինքը: Որովհետեւ որքան նուազ է իր մէջ աշուղը՝ այնքան հզօր է խորհողը: Այս պատճառաւ, իր տաղերը իմաստասիրական բերթուածներու լըրջութիւնը կը հագնին կարծես, ու իր պատկերները կը նմանին փղոսկրի վրայ քանդակուած նրբարուեստ տեսարաններու, որոնց մէջ կեանք ու շարժում կայ, այնպէս՝ ինչպէս մեծ նկարներու մէջ:

Այս ամէնը, մարութ զգացումի եւ յղացման եւ հարուստ զաղապարներու այս գեղեցկութիւնները հիւսուած՝ հայերէնի այն ականակիտ յստակութեանը մէջ, որ Թէրէեանի աշխարհաբարն է, մեր ներկայ զրականութեան ամէնէն արժեքաւոր հատորներու շարքին կը հանեն անոր գործերը, ու դասակից կ'ընեն անոնց հոգի-նակը՝ մեր ամէնէն մեծ ու սիրելի բանաստեղծներուն:

Կը շնորհաւորեմ Պատ. Յանձնաժողովը՝ այսպիսի մարութ արժանիք ար պատուելու իր յոյժ քարի եւ արգար դիտումին համար, եւ Ամենաբարեւոյն Աստուծոյ օրհնութիւնը հայցելով պատուական բանաստեղծին, իմ սիրելի բարեկամին, եւ Պատ. Յանձնաժողովի թղթը յարգելի անդամներու վրայ, ի սրտէ կը մաղթեմ յաջողութիւն՝ մեր գեղեցիկ ձեռնարկին:

Մնամ, սիրովն Աստուծոյ եւ ազգին,

Արօթարար

ՊԱՏՐԻԱՐԿ ԵՐՈՒՍԱԿԷՄԻ
ԹՈՐԳՈՒՄ ԱՐԲԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ՅԱՒԱԿՅԱԿԱՆ ՆԱԲԱԿ

ՕԼՏ ԲԱՒԱՍ, ՔԷՆՔՐՔԸՐԻ

3 ՅՈՒՆԻՈՒՐ 1934

ՆՈՐԻՆ ԱՄԵՆԱՊԱՏՈՒՈՒԹԵԱՆ

ԵՐՈՒՍԱԿՆԻ ԼԱՅՈՑ Ս. ՊԱՏՐԻԱՐԲԻՆ

Ողջիւն ի Տէր,

Վիշտը զոր կը զգամ կը մղէ զիս Ձեր Ամենապատուութեան ուղղել խորին եւ եղբայրական ցաւակցութիւնս, Դուրեան Պատուական Արքեպիսկոպոսի եղբրական մահուան տխուր առիթով:

Պատիւն ունեցած էի ծանչնալու զինքը ի Լոնտոն, Լամպէթի Խորհրդաժողովի ատեն, որ տեղի ունեցաւ 1930 ին, եւ տեսնելով անդ զուարթած եւ պիսկոպոսաց Յանձնախումբին հետ իր կատարած խորհրդակցութիւնը, շատ բարձր համարում մը ունեցած էի իր մասին: Անկիւ երկար եւ հաւատարիմ ծառայութիւն մատուցած է այս երկրին մէջ իր ժողովրդեան: Այս իսկ պատճառաւ, խորին յազմամբ զգածուեցայ, երբ տեղեկացայ, Նիւ Եօրքի մէջ իր մահուան պարագաներուն: Կ'աղօթեմ Աստուծոյ՝ իր հոգւոյն համար:

Հաճեցէք ընդունիլ համակրանաց հաւատարմը, որով մնամ.

Ձեր հաւատարիմ եղբայրն ի Քրիստոս
ՔՈԶՄՈՍ ՔԱՆՔՐԸ

ԱՄՍՕՐԵԱՅ ԼՈՒՐԵՐ

Անցնող Յունիւ. ամսուան ընթացքին, Ս. Աթոռոյ Տնօրէն Ժողովը եօթը անգամներ իշխող գումարուեցաւ իբրեւ Վարչական Մարմին իսկ իբրեւ Կրօնական Ասեան՝ մէկ անգամ. նոյնպէս Ուսումն. Խորհուրդը՝ մէկ անգամ, իւրաքանչիւրը զբաղելով՝ իր իրաւասութեան սահմանին մէջ եղած խնդիրներով:

Յիւլ. 31 Դեկտ. — Սրբոց Յակոբեանց մայր տաճարին մէջ քարոզեց Տ. Նորայր վրդ., «Հնազանդ կացէք առաջնորդաց ձերոց» առաքելական քնարանին վրայ, բացատրեց օրէնքին եւ օրէքը ներկայացնող իշխանութեան հնազանդելու անհրաժեշտութիւնը կրօնական իշխանութեան մէջ եւ: Ս. Պատրիարքը, յետոյ, «Տէր ուղորմեայէն առաջ, հաղորդեց Ամերիկայի Առաջնորդ Տ. Ղեւոնդ Արքեպիսկոպոսի սպանութեան տխուր լուրը: Յոյժ զգածուած սրտով խօսեցաւ անոր հոգեւորական արժանիքին մասին. ողբաց բովանդակ ազգին բարոյական պատիւը աղբարտող այս քսմանի չարագործութեան եկեղեցւոյ անտաճած կորուստը, ինքնին յուզուելով եւ յուզելով ամէնքը: Ս. Պատրարգի աւարտումէն վերջ կատարուեցաւ հոգեհանգստեան սրտառու պաշտօն:

Դիւ. 1934 Յունիւ, 2. — Տ. Պարգեւ վրդ. որ երկու ամսուան արձակուրդով եղիպտոս մեկնած էր այսօր վերադարձաւ:

Դիւ. 3 Յունիւ. — Լուսարարապետ Տ. Մեսրոպ Սրբազան Բիթլիկէճ առաջնորդեց Ելեմօից Տեսուչ Գէորգ վրդ., զոր Տնօրէն Ժողովը իր եւ

րէկի նիստին մէջ յաջորդ կարգած էր Ս. Ծննդեան Տեսուչ Տ. Տրդատ վրդ., որ այսօր իսկ դարձաւ վանք:

Ուր. 5 Յունիւ. — Ս. Պատրիարք Հօր այցելեց Տ. Ալեքսիոս Հնդիկ Ասորի քահանան, որ Լոնտոնէ Հնդկաստան վերադարձին առթիւ հանդիպած էր Ս. Քաղաքս:

— Ըստ Հին Տօմարի՝ վաղը Ս. Աթոռոյ տօնախմբութիւն լինելով, այս երեկոյ, Ս. Պատրիարքը հանդիսաւոր թափօրով մօտ գործեց ի Մայր Տաճար Սրբոց Յակոբեանց, եւ մեծահանդէս նախատեսակէն յետոյ միաբանական թափօրով եւ օրհներգով ելաւ Պատրիարքարան, ուր բարեմաղթութիւնք եղան:

Շր. 6 Յունիւ. — Աստուածաշայր մարգարէի եւ Տեսանկարայր առաքելոյ աւագ տօնին եւ Ս. Աթոռոյ տօնախմբութեան առթիւ կատարուեցաւ մեծահանդէս ժամերգութիւն. ըստ աւանդական սովորութեան, «Փառք ի բարձունս» ի ատեն, Ս. Պատրիարքը, շուրջաւ եւ եմփօրոն առած, առաջնորդուեցաւ առաքելական աթոռը, որուն առջեւ կանգնած մնաց մինչեւ «Որ ընտրեցեք» աղօթքը, որմէ վերջ միաբանք եւ աշակերտք աշխարհաբն շնորհաւորեցին Ս. Աթոռոյ տօնը: Պատարագեց Պատր. Փոխ. Տ. Մկրտիչ Սրբազան Աղանուտի, որ Յակոբե. 10-11 հատուածն առնելով քնարան, ցոյց առաւ համբերութիւնը՝ իբրեւ պարտականութիւն անոնց որ պաշտօն ունին առաջնորդելու ժողովուրդին բարոյականին: Ս. Պատարագէն վերջ Միաբանութիւն եւ իր Պետը, թափօրով եւ Ս. Աթոռոյ օրհներգութեամբ ելան ի Պատրիարքարան, ուր պաշտօնական շնորհաւորութիւնք տեղի ունեցան:

Յիւլ. 7 Յունիւ. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յարութեան վերնատան հայկ. Գողգոթայի մատուռին մէջ. քարոզեց Տ. Գարեգին վրդ.:

— Յունաց, Դպտոց եւ Ասորոց վաղուան Ս. Ծննդեան տօնի առթիւ, Ս. Տնդեաց քարտուղար Տ. Շաւարշ վրդ. եւ աւագ թարգման Տ. Հայրիկ Արեղայ եւ Դիւանապետ Պ. Կ. Նուրեան Բիթլիկէճ գացին, ուր մնացին մինչեւ վաղ առաւօտ, ի հսկողութիւն իրաւանց:

Բշ. 8 Յունիւ. — Մեծահանդէս ժամերգութիւն եւ «Այսօր դառք» ի տօնի Ս. Ստեփանոսի: Ս. Պատրիարքը քարոզեց աթոռէն, պանծացնելով նախաարկաւազը իբրեւ պսակ նահատակութեան եւ ծառայութեան գաղափարին եւ յորդորական խրատիւր խօսքեր ուղղեց Ս. Աթոռոյ սարկաւազաց եւ ժառանգաւորաց: «Փառք ի բարձունս» ի ատեն սարկաւազունք եւ ուրարակիրները, սաղաւարտեալ եւ բուրվառակիր, շարուեցան ատենին մէջ, եւ կատարեցին իրենց բաժին եղած պաշտամունքի մասերը, առարկայ լինելով ըլլոր ներկայից զգաճուած սիրոյն:

Այսօր, յունական Ս. Ծնունդի տօնի Բ. օր լինելով, Ս. Պատրիարք Հայրը, ընկերակցութեամբ Տ. Մկրտիչ եւ Տ. Սմբատ Սրբազաններու եւ ութ վարդապետներու, շնորհաւորական այցելութիւն տուաւ Յունաց Պատրիարքարանը: Յոյն սար-

կառավարներ և վարդապետներ, վարդապետի սրբակրթութիւնը և բուրժուական մանկավարժական, պատրիարքարանի մեծ դուռնէն ընդունեցին Ն. Ամենապատուութիւնը և իր հետեւորդները, յետոյ, Տեղապահ Տ. Քեղադիան Արքեպս., սխաղի անհամեմատելի շնորհատուած, գիտաւորեց մեծ դանդաղութեամբ շնորհաւորութեան և շնորհակալութեան շնորհակցութեամբ իր փոխադարձ արտայայտութիւններէ և պատուատրութիւններէ վերջ, որոնք երեք քառորդ ժամ տեւեցին, Ս. Պատրիարքը մեկնեցաւ նոյն կերպով: Եւ ուղղակի դարձաւ Պատրիարքարան. իսկ Պատր. Փոխարեան Տ. Մկրտիչ Սրբազան Աղաւնուն, չորս վարդապետներու ընկերակցութեամբ, յանուն Նորին Ամենապատուութեան, շնորհաւորութեան գնաց Ղպտոց, Ասորուց և Հայկէաց:

— Երեկոյան դէմ, Ս. Պատրիարքը, Տ. Մեսրոպ Սրբազանի և Տ. Կիւրեղ վրդ. և Տ. Հայրիկ արքեպիսկոպոսի հետ շնորհաւորութեան գնաց Ռուսաց Արքեպիսկոպոսին:

● ԴՆ. 9 Յունիս. — Ի տօնի երկու գլխաւոր առաքելոց, Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի արեւակոյմի որմամբի վերնամաստուններէն Ս. Պետրոսի անուան նուիրուածին մէջ, ըստ հին սովորութեան. Ս. Պողոսի նուիրուածին մէջ, ուր ժ. առաքելոց տօնին կը մատուցուի Ս. Պատարագը, ընծայն դրուեցաւ:

● ԴՆ. 10 Յունիս. — Որդաց Որոտման նախատեսակի առթիւ, ըստ սովորութեան, Ս. Պատրիարքը երեկոյան ժամուն հանդիսաւոր Հրաշափառի մօտք դործեց ի Մայր Տաճար: Յետոյ Միաբանական թափօրով և օրհներգութեամբ ելաւ Պատրիարքարան:

● ԵՆ. 11 Յունիս. — Ինչպէս երէկ երեկոյան նախատեսակը, նոյնպէս այսօրուան հանդիսաւոր ժամերգութիւնը կատարուեցաւ Մայր Տաճարի Դիւանի դասերուն մէջ: Ս. Պատրիարք Հայրը Պատարագեց մեծահանգէս շուքով Դիւանի ռեստավայր հրաշալի մատուռին մէջ և քարոզեց «Ո՛չ գիտէք դի՛նչ խնդրէք» և «Ո՛չ գիտէք որո՞յ հոգեւոյ էք» բնաբանին վրայ. բացատրեց թէ ի՞նչ է գիտութիւնը հաւատքին մէջ: Ս. Պատարագէ ետքը կատարուեցաւ աւանդական երգարար թափօրը Մայր Տաճարին մէջ, մասնակցութեամբ ամբողջ Միաբանութեան և ի ներկայութեան խումբ ժողովուրդի:

● Ուր. 12 Յունիս. — Տ. Նորայր վրդ. մեկնեցաւ Յօղպէ. Կաղանդի առթիւ քարոզելու և դպրոցական հանդէսին նախադասելու համար:

● ԵՐ. 13 Յունիս. — Անդրդրդանանի կաթօլիկ յոյներու հոգեւոր պետը, Գեր. Պօլ Սալման, Արքեպս. Պետրայի, զոր Ս. Պատրիարքը ճանչցած էր Ամմանի մէջ, Ս. Բագաբու կիւս լինելով, այսօր այցելեց Ն. Ամենապատուութեան:

— Վաղը ամառը լինելով ըստ Հին Տօմարի, Միաբանութիւնը այս երեկոյ, յետ ժամերգութեան, ներկայացաւ Ս. Պատրիարք Հօր և ընդունեց օրացոյցի նուէրը: Ընթերցեց վերջ, աւանդական հանդէսներ կատարուեցան ժառանգաւորաց վարժարանին մէջ, զլիսաւորութեամբ

Տեսուչ Տ. Տիրան վրդ. և մասնակցութեամբ ուսուցիչներու. աշակերտք երգեցին, արտասանեցին և ուղերձներ կարդացին, Տ. Տիրան վրդ. խրատական խօսեցեալ. իսկ եպիսկոպոսունք և միացեալ վարդապետներ հաւաքուեցան Պատրիարքարան, Ս. Պատրիարքին մօտ:

● Կիր. 14 Յունիս. — Ամառը ըստ հին տօմարի՝ տօնուեցաւ Ս. Աթոռոյն մէջ: Ս. Պատրիարքը առաւօտուն քարոզեց Մայր Տաճարին մէջ ժողովուրդի հոծ բազմութեան ներկայութեան, բնաբան առնելով «Որ գնայ ի խաւարի՝ ոչ գիտէ յո՛ւ երթա՛յ, և որ հաւատայ յի՛ս՝ խաւարի մի՛ գնացէ՛ք» խօսքը, ներկայացուց կեանքը իրեն ճամբայ, ուսկից ուղիւ և անխորձ ընթանալու համար՝ անհրաժեշտ է աւետարանական հաւատքի լոյսը: Ս. Պատարագէն վերջ միաբանութիւն և ամբողջ ժողովուրդը Պատրիարքարան ելան թափօրով, ուր տեղի ունեցաւ հանդիսական ընդունելութիւն. բարեմաղթական ուղերձ մը ըրաւ Պարտ. Փոխ. Տ. Մկրտիչ Սրբազան, յետոյ շնորհաւորական խորհրդածութեանց գրութիւն մը կարդաց ժառանգաւորաց փոխ Տեսուչ Տ. Զգօն վրդ., որ վերջացուց իր խօսքը՝ սրտայոյզ ակնարկութիւններով ողբացեալ Դեռնջ Սրբազանի նահատակութեան մասին. ապա սիրուն արտասանութիւններ բրին և փունջներ նուիրեցին Ս. Թարգմանչաց սանդիկներէն երկուքը: Ս. Պատրիարքը՝ բարեմաղթութեամբ և օրհնութեամբ վրդ. հանգէսը, աւանդական սովորութեան համեմատ Յօղպէի նախնիք բաշխեց ամէնուն:

— Յերեկէն վերջ, Ս. Պատրիարք Հայրը Տնօրէն ժողովի անդամներուն հետ ըստ սովորութեան այցելեց ժառանգ. վարժարան, ուր սարկաւագունք և ժառանգաւորք որդիական սիրոյ արտայայտութիւններ բրին: Իսկ իրկինադէմին և. Հ. Բարեսիրական Սրահին մէջ տեղի ունեցաւ Ս. Թարգմանչաց վարժարանի հանդէսը, ուր խօսեցաւ Տեսուչ Տ. Կիւրեղ վրդ.:

● ԲՆ. 15 Յունիս. — Ինչպէս երէկ, այսօր ևս, Ս. Պատրիարք Հօր շնորհաւորական այցելութիւն տուին և ներկայացուցիչ կամ գրութիւն ուղարկեցին Պետական պաշտօնատարներ, Հիւպատոսներ, և Հայ ու օտար երեկիւններ և ժողովուրդական անձինք:

● ԴՆ. 17 Յունիս. — Իսլամաց Բամազան Պայրամի տօնին առթիւ, Ս. Պատրիարք Տ. Մեսրոպ Սրբազանի, Տ. Սիւրովքէ վրդ. և Տ. Հայրիկ արքեպիսկոպոսի ներկայութեամբ այցելեց Միաֆթիին, Սիւրանիկ Արքեպիսկոպոսին մեծ ցեղապետ Շէյխ Մահմուտ էֆ. և ուրիշ երեկեւիներու: Ամէնքն ալ մեծ պատուով ընդունեցին և պատուատրեցին Ն. Ամենապատուութիւնը:

● ԵՆ. 18 Յունիս. — Տեսուն մերոյ Ս. Ժննդեան տօնի ձրագալոյցի առթիւ, ըստ աւանդութեան և իրաւական կանոնաց այսօր կատարուեցաւ հանդիսաւոր երթ ի Բնիդիէճէմ: Առաւօտեան ժամը 9.30ին, Ս. Պատրիարք Հայրը, օրբազան եպիսկոպոսունք, վարդապետներու, սարկաւագունք և դպիրներու մեծամասնութիւնը, 40 անձինք և ժողովուրդէն ուստաւորներ, ինքնաշար-

ժերով ճամբայ ելան։ Ս. Պատրիարքին կառքը շրջապատած էին չորս ձիաւոր ոստիկաններ և իրենց հրամատարը։ առջևէն կ'ընթանային աւագ թարգմանին և խաչակիր և գաւաղանակիր վարդապետներուն կառքերը։ Երեսասողէմէն Բեթղեմէմ հանդիսաւոր գնացքը կը տեէ իբր մէկ ժամ։ Յունաց Ս. Եղիայի վանուց առջև, որ կէսն է ճամբուն, ընդ առաջ էին եկած Բեթղեմէմի թաղապետական մարմնոյն անդամները։ Իսկ քաղաքին բուն մուտքին վրայ, ուր հաւաքուած էր ամէնազդի հոծ բազմութիւն, կը սպասէին քաղաքապետը, ոստիկաններու հրամատարը, թաղապետութեան նախագահը, և պաշտօնական անձեր, որոնք ամէնքն ալ շրջապատեցին Ն. Ամենապատուութիւնը, կառքէն իջած վարկեանին։ Ամբիշապէս շարուեցան միարանք աշակերտք։ ու թորհուրդ մեծը կը թնդացնէր Դաւիթի քաղաքը։ Փրկչին ծննդեան տաճարը առաջնորդող մեծ քարայտակին վրայ, Յիթայակիրի մեծագործած պարսպանման հոյակապ շէնքին առձագանգելով մինչև դիմացի բլուրներն ու ծամկները։ Թափօրը այսպէս ելաւ ուղղակի շայոց վանքը, ուր կառավարական պաշտօնատարք և օտարներ ներկայացան Ս. Պատրիարք Նոր։ — Կէսօրէ վերջ, ժամը երկուքին, Ն. Ամենապատուութիւնը եւ միարանութիւն հանդիսաւոր Հրաշապատուով, անցնելով Կոստանդիանոսի կանդնած և Յոսատիւնիանոսի նորակերտած պատմական մեծ պաղիլիէն, և հայապատկան խորաններու բաժինէն, իջան Ծննդեան այրը եւ ամէնքը կարգաւ երկրպագեցին նուիրական այն վայրին վրայ, ուր ամէնօրնեալ կոյսը խանձաբուրքի մէջ պարտուրեց իր աստուածային դաւաճը։ Ապա, վերը, մեր սեպական սեղանին առջև կատարուեցաւ ձրաքաղցի պաշտամունք, և Անկանիք առաջի քոն երգուեցաւ ձնկաշօք, կարգացուեցան ընթերցումները, մատուցուեցաւ Ս. Պատարագը, եւ Ս. Պատրիարքը վերադարձաւ Երուսաղէմ։ Հոս ևս, թէ՛ ի Ս. Յարութիւն եւ թէ՛ ի Ս. Հրեշտակապետ կատարուած էր ձրաքաղցը պատարագով հանգեր։

● Ուր. 19 Յունիւլ. — Ս. Ծննդեան տօնի առաւօտուն, գիշերուան ժամը 2ին սկսաւ պաշտամունքը Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ, ըստ սովորութեան, կ'երգէին Երուսաղէմացի դպիրները՝ հին եւ ընտիր եղանակներ։ Պատարագեց Ս. Խորեն վրդ., Ս. Պատրիարքը քարոզեց, բացատրելով Ծննդեան թորհուրդին կրօնական իմաստը եւ բարոյական նշանակութիւնը։ Ապա կատարուեցաւ Ջրօրնէք։ — Բեթղեմէմի մէջ ևս, գիշերի իրաւական պատարագէն վերջ, առաւօտեան դէմ, Ս. Մեսրոպ Սրբազան Ս. Ալբին վրայ մատուցած էր պատարագ և քարոզեց, Ծննդդի խորհուրդը ներկայացնելով իբրև աստուածային սիրոյ գործ գերադանցօրէն։ Յետոյ, երէկուան կարգով և գնացքով, և գլխաւորութեամբ Ս. Մեսրոպ Սրբազանի, Միարանութիւն և աշակերտք և բազմութիւն ժողովրդեան, Թափօրով դարձան Երուսաղէմ, ուր հասան ժամը

իննին, և թորհուրդ մեծը վերերգելով մօտան պատրիարքարան, բերելով աւետար Ս. Ծննդեան անկէ՝ ուր հրեշտակք և հովիւք աւանդած էին զայն տառապեալ մարդկութեան։ Ս. Պատրիարքը, շրջապատուած Տ. Աղաւունի եւ Տ. Սմբատ Սրբազաններէ և վանք մնացած վարդապետներէ, փառայիւ և լուսազարդ մեծ սրահին մէջ ընդունեց ամէնքը սրտագին խանդավառութեամբ, օրհնեց ամէնքը, որ, յետ գիշերական տընութեանց, գնացին հանգստանալ օրն ի բուն։

● Նր. 20 Յունիւլ. — Մեռելոցի առթիւ, Մայր Տաճարին մէջ քարոզեց Տ. Սիոն վրդ. Քրիստոսի Ծննդեան խորհուրդին հետ պատշաճօրէն հիւսկելով յաւիտենական կեանքի գաղափարը։ — Մեր Ծննդեան տօնի առթիւ, այսօր, ըստ նախակարգեալ ցուցակի, հետզհետէ շնորհաւորական այցելութեան եկան ի պատրիարքարան, նախ Ֆրանչիսկեան միարանութեան պետը, առաջիկայից ժողովոյ ինն անդամներով, Լատինաց Ս. Պատրիարքը, իր փոխանորդ եպիսկոպոսին եւ չորս վարդապետներու հետ, Յունաց Պատր. Տեղապահը, երկու եպիսկոպոսներու եւ ութ վարդապետներու հետ, Ասորոց եպիսկոպոսը՝ երկու վարդապետներով, Ղպտիներուն փոխանորդը, ի բացակայութեան եպիսկոպոսին, չորս վարդապետներով, Յոյն կաթօլիկներու մեծաւոր վարդապետը, Ռուսաց արքեպիսկոպոսը՝ իր փոխանորդին հետ, Անկիլքան եպիսկոպոսը՝ երկու քահանաներով, շայ կաթօլիկաց փոխանորդը և Հ. Մանուէլ վարդապետը, Ամերիկեան և Յոյն հիւպատոսները, Շէյխ Մահմուտ էֆ. իր տոհմին բոլոր մեծերուն հետ։

— Տ. Տիրան վրդ. ընկալակցութեամբ Հրանդ Սրկ. ի Ամման մեկնեցաւ Ս. Ծննդդի առթիւ պատարագելու և քարոզելու։

— Նոյն նպատակաւ Տ. Հայկազուն վրդ. եւ Սարգիս Սրկ. Դադա մեկնեցան։

● Կիր. 21 Յունիւլ. — Ժամերգութիւն եւ Ս. Պատարագ եկան Մայր Տաճարին մէջ, Ս. Պատրիարքը քարոզեց չորսոյ նոցա տեղի յիշեալին քնարանով, իջևանին մէջ՝ ծնելից փրկչին տեղ մը տալու չկամութիւնը ներկայացուց իբրև խորհրդանշան այն գաղջ ընդունելութեան զոր մարդիկ յաճախ կ'ընեն կրօնքի գաղափարին հանդէպ, և շեշտեց մեր համոզումներուն, մեր կեանքին, մեր ընտանիքին եւ մեր սիրտին մէջ Յիսուսն համար տեղ մը ունենալու անհրաժեշտութեան մասին։

● Ել. 25 Յունիւլ. — Ֆրանսական հիւանդանոցի բժշկապետ Տքթ. Ռու. որ հայ կամաւորներու բժիշկ էր եղած երբեմն ի Կիպրոս, և յետոյ հոգելոյս Դուբնան Սրբազան պատրիարքը դարձմանած, և որբերու և ժառանգաւորաց հանդէպ ստէպ սէր ցուցած, պարկեշտ եւ կարող զէմք մը, կռիւի ծանր վարակումէ մը երէկ մեռած ըլլալով, այսօր իր յուզարկաւորութեան զացին ներկայ լինել Տ. Կիւրեղ վրդ. և Տ. Հայրիկ արեղայ, յանուն Ս. Պատրիարքին պսակ մը ևս զնելով իր գաղաղին վրայ։